

Mercator Sapiens

Oratie gehouden by de inwijding van de Illustere School
te Amsterdam op 9 januari 1632

C. Barlaeus

editie Sape van der Woude

bron

C. Barlaeus, *Mercator Sapiens. Oratie gehouden by de inwijding van de Illustere School te Amsterdam op 9 januari 1632* (ed. Sape van der Woude). Universiteitsbibliotheek, Amsterdam
1967

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/barl001merc01_01/colofon.htm

© 2007 dbnl / Sape van der Woude

Inleiding tot C. Barlaeus, *Mercator sapiens*

HET Athenaeum illustre, de Doorluchtige schole, van Amsterdam opende zijn poorten op 8 januari 1632 met een inaugurele rede van Gerard Vossius *De historiae utilitate*.⁺ De volgende dag hield Caspar Barlaeus zijn intree-rede, getiteld *Mercator sapiens, sive oratio de conjungendis mercaturae et philosophiae studiis*.⁺

Hoewel Vossius de eerste hoogleraar was, niet alleen gerekend naar de datum van zijn benoeming maar ook in de waardering van het stadsbestuur, en hoewel hij ook typisch de geleerde is geweest, beroemd door zijn publikaties in binnen- en buitenland, toch heeft de rede van Barlaeus de meeste indruk achtergelaten. Barlaeus is meer de orator geweest, die zijn gedachten aantrekkelijk wist te formuleren, die bovendien in zijn oratie een onderwerp aansneed, dat tot de verbeelding sprak. Hij presenteerde een aantal principes, die ook in latere jaren telkens de belangstelling hebben getrokken.

De rede van Vossius is geheel in het vergeetboek geraakt,⁺ die van Barlaeus keerde als een karakteristiek thema steeds weer terug, en men heeft zijn rede door alle tijden heen kenmerkend geacht voor het wezen van het Amsterdamse Athenaeum. Het is niet bekend of het stadsbestuur met de stichting van het Athenaeum tevens de intentie had er een bepaald geestelijk en cultureel stempel op te drukken. De resolutie waarin op 31 december 1629 tot het oprichten werd besloten baseerde zich uitsluitend op de opvoedkundige wen-

⁺Ger. Joannis Vossius, *De historiae utilitate oratio. Habita cum publicam historiarum et politices professionem ordiretur*, VI Id. Jan. Amstelodami, apud Henr. Laurentii, typ. Ravesteinianis 1632.

⁺Casp. Barlaeus, *Mercator sapiens, sive oratio De conjungendis mercaturae et philosophiae studiis. Habita in inaugurationem Illustris Amstelodamensium scholae*, v Id. Jan. Amsterdami, ex typographia Guil. Blaeu 1632.

⁺Paul Scholten in de Inleiding van het *Gedenkboek van het Athenaeum en de Universiteit van Amsterdam, 1632-1932*. Amsterdam 1932, blz. VII, zegt er van: 'in deze lofspraak op de historie ontbreekt datgene, wat ons het eigenlijke in de geschiedeniswetenschap voorkomt'.

selijkheid van eendergelijke inrichting:⁺ ‘Deselve Heeren [de burgemeesters] hebben den rade voorgedraghen de veelvoudighe klachten, henluiden voorgekomen, soo van de scholarchen als van andere particulieren, dat de kinderen, die alhier de Latynse scholen frequenteren, meestendele te vroeghe, voordat sy de beginselen der philosophie, nodigh tot het vervolgen van hare studiën, ghevat hebben, op de academien raecken, dat oock eenighe van deselve door hare jongheyd, ende doordien sy uytten ooghen van haren ouderen zynde, gheen ontsagh aldaer onderworpen syn, tot de desbauches gheraecken. Ende midtsdien de voorseide Raed in bedencken ghegheven, off sy tot voorkominghe van dien niet achten souden nodigh ende dienstigh te wesen, dat mit communicatie van de voorseide scholarchen door de Heeren Burghermeesters alhier beroepen werde een bequaem persoon om lessen te doen in philosophie ende historien, opdat se door dat middel alhier ter stede te langher ghehouden ende mit meerder bequaemheyd tot de academien gepromoveert moghen worden. Twelck geventileert wesende, zyn de Heeren Burghermeesters geauthoriseert om naer een gheleerd ende habil persoon te dispiceren ende dien alhier te instaeleren op sodanighe wedde ofte salaris, als hare Edele goedduncken sal, midtsgaders een bequaem auditorium tot het doen van de voorschreven lessen te prepareren’.

Het is een wat nuchter en praktisch begin. Het duurde overigens nog een jaar voordat er in de resolutiën⁺ weer sprake is van het Athenaeum. Het voorstel had meer vorm gekregen en in plaats van één ‘geleerd en habil’ persoon werden er twee benoemd. Ook hier was het een praktische overweging die aan het raads-

⁺Vroedschapsresolutiën van Amsterdam, 15, fol. 135 v.

⁺Vroedschapsresolutiën van Amsterdam, 15 d.d. 11 dec. 1630, fol. 174 v.

besluit ten grondslag lag: 'is bij den Heeren Burghermeesters by maniere van advis voorgheslaghen, off niet goed soude wesen in plaetse van een twee sodanighe te beroepen ende aen te nemen, opdat by indispositie van een alleen tgeheele werck niet en behoefte stille te staen'.

Om het vervolg kort samen te vatten: in de personen van Vossius en Barlaeus werd een bijzonder goede keus gedaan. De Agnietenkapel werd in gereedheid gebracht. Allerlei tegenwerking op hoog niveau werd overwonnen. En er was grote vreugde toen de Illustere school haar lessen kon aanvangen.

Vondel schreef zijn bekend gelegenheidsgedicht,[†] opgedragen aan de oud-burgemeester Herman van der Poll, die zoveel voor de tot standkoming had gedaan. In een poëtische ontboezeming gaf hij uitdrukking aan zijn hoge verwachtingen:

De Poëzy, het goddelykst van al,
Spant keel en snaar op sluizenwaterval,
En trippelt op Fluweelen Burregwal,
die krielt van zwanen.
Ze dompelt Baerles kop in d'Amstelbron,
Ze schept door hem, in Holland Helicon.
Ik kwinkeleer, beschaduwd voor de zon
In lindelanen.
O goude lettereeuw! o wyze lent!
O lucht vol geurs, na 's onweers dreigement!

[†]Een ex. van de oorspronkelijke uitgave bevindt zich in de U.B. Amsterdam. Over Herm. van der Poll, zie J.E. Elias, *De vroedschap van Amsterdam 1578-1795*. Amsterdam, 1903, 1905, onder nr. 68.

Ook P.C. Hoofz zag grote perspectieven en hoopte dat men Hugo Grotius, die toen voor enkele maanden in Amsterdam verbleef, als hoogleraar zou aanstel-

len.[†] Dat heeft niet zo mogen zijn. Op hoog bevel van de Staten moest Grotius het land verlaten.

Concreter dan beide dichters is Barlaeus over de doelstelling van de school. Hoewel zijn oratie niet als een beginselprogramma is opgesteld, heeft hij toch zowel door hetgeen er wél als wat er niét in staat het Athenaeum een bepaald stempel willen geven, of als men een groot woord wil gebruiken er een ideologische fundering voor trachten te leggen.

Om dit iets duidelijker toe te lichten is het noodzakelijk stil te staan bij het leven en de lotgevallen van Barlaeus.[†]

Hij heeft namelijk tot aan zijn verblijf in Amsterdam vrijwel voortdurend geleefd onder de dreigende wolken van godsdienstvervolging, hetzij in de verte, hetzij in zijn nabijheid.

Caspar van Baerle werd geboren 12 februari 1584 te Antwerpen, als eerste kind uit het huwelijk van Caspar van Baerle, griffier van de stad Antwerpen, en Cornelia Eerdwijns. Kort daarop vond de belegering en verovering van de Scheldestad plaats en de Van Baerles moesten wegens hun protestantse geloofsopvatting met vele anderen de Zuidelijke Nederlanden verlaten. Zij vestigden zich 1586 te Leiden, dat in 1588 verwisseld werd voor Zaltbommel, waar Casp. van Baerle sen. tot rector der Latijnse school werd benoemd. De jonge Van Baerle heeft hier tot zijn 10de jaar gewoond. Zijn vader stierf namelijk in januari 1595. Onder de uitgebreide Van Baerle-familie in ballingschap bestond een goede verstandhouding en een oom, Jacob van Baerle, rector der Latijnse school in Den Briel, nam de opvoeding van zijn neef op zich. De jongen was begaafd, zijn oom noemde

[†]O.a. in *Gedichten van P.C. Hooft*, uitgeg. door F.A. Stoett, 2de dr. bew. door P. Leendertz Wz. Dl. I. Amsterdam 1899, blz. 302.

[†]Het uitvoerigst beschreven door J.A. Worp in *Oud-Holland, nieuwe bijdragen der Nederlandsche kunst, letterkunde, nijverheid enz.*, III (1885), blz. 241-265; IV (1886), blz. 24-36, 172-189, 224-261; V (1887), blz. 93-126; VI (1888), blz. 87-102, 241-275; VII (1889), blz. 89-128.

hem eens in een brief 'geboren voor de letteren en de studie'.

Die studie werd de theologie. In het najaar 1600 werd Caspar Barlaeus te Leiden ingeschreven als theologisch student. Hij onderging hier vooral de invloed van de Arminiaansgezinde subregent van het Statencollege prof. Petrus Bertius.

In 1606 was hij beroepbaar als predikant, maar het duurde nog tot einde 1608 voor hij beroepen werd in Nieuwe Tonge. Hij trouwde Barbara Sayon, afkomstig uit Brugge, en het is wel duidelijk dat hij voortdurend verkeerde in de kringen van de Vlaamse ballingen, die om hun geloof een toevlucht hadden gezocht in de Noordelijke Nederlanden.

In Nieuwe Tonge kwamen de eerste moeilijkheden op theologisch gebied voor Ds. Barlaeus. Hij had in 1610 de Remonstrantie⁺ ondertekend en haalde zich daarmee het ongenoegen van zijn zeer rechtzinnige gemeente op de hals. Hij mocht sindsdien de vergaderingen van de classis niet meer bijwonen zonder dat er een ouderling van de gemeente meeging.

In 1612 begon een geheel nieuw hoofdstuk in het leven van Barlaeus. Hij werd door Bertius' toedoen in 1612 benoemd tot subregent van het Statencollege te Leiden, waar hij enige jaren tevoren zelf zijn opleiding had genoten. Hier kwam hij tegelijk in het heftige en welhaast beruchte strijdperk der vaderlandse theologie. In deze tijd begint immers de strijd pro en contra Conr. Vorstius, die tot hoogleraar te Leiden was benoemd, maar op verdenking van onrechtzinnigheid het ambt nooit heeft bekleed. Barlaeus heeft het voor Vorstius opgenomen en is in enkele geschriften fel van leer getrokken tegen diens tegenstanders. Typerend

⁺Zie, *De Remonstrantie, op haren driehonderdsten gedenkdag, 1610-14 Januari-1910*, in den oorspronkelijken vorm uitgegeven, afgebeeld en toegelicht door H.I.J. Groenewegen. Leiden 1910.

voor de opvattingen van Barlaeus is bijvoorbeeld hetgeen hij heeft geschreven tegen Matthaeus Sladus, rector van de Latijnse school te Amsterdam en bibliothecaris van de Stadsbibliotheek. Sladus had een aanval gedaan op de denkbeelden van Erasmus, en Barlaeus straffe dit aldus af:⁺ 'Dit alleen wil ik de studenten in der Godtheyt vermaent hebben, indien zy een ernstich ende manneluyck oordeel van de heylighe dinghen begeeren te kryghen, dat zij met Erasmo te rade gaen, syne boeken vlytelyck lesende, ende ick wil voor een loghenspreecker ghehouden zyn, indien sy niet haest met my sullen oordeelen dat een groot deel van onse Theologie maer kamerspeelders werck is, ende dat het suyvere woordt des Evangeliums niet weynich bedorven is, door de schoolsche spitsfindicheden; dat het Christen gheloove overladen is met al te grooten pack van Articulen ende Confessien; ende dat de Kercke haer uysterste gront-bederf nergens eer van en heeft te verwachten, als van die laetdunckende ende opgeblasene lust, om int midden van syne broederen te heerschen'.

Niettegenstaande het duidelijke standpunt dat Barlaeus innam, werd hij toch in december 1617 tot hoogleraar in de logica te Leiden benoemd. Maar het zou niet lang duren.

Op 13 november 1618 kwam de nationale Synode te Dordrecht bijeen om te oordelen over de godsdienstige geschillen. Barlaeus was als toehoorder op de zittingen aanwezig en hij heeft achter de schermen de Remonstranten met raad en daad terzijde gestaan. Zoals bekend tevergeefs, want de opvattingen der Remonstranten werden in 1619 veroordeeld en tegen de aanhangers werden strenge maatregelen genomen.

⁺C. Barlaeus, *Dissertatiuncula, in qua aliquot patriae nostrae theologorum ac ecclesiastarum malesana consilia, et studia justa orationis libertate reprehenduntur*. Lugduni Bat., 1616. In hetzelfde jaar verscheen een vertaling onder de titel *Discours oft vertoogh van Caspar Barleus, onder-regent van 't Collegie der Godtheyt tot Leyden, waer in met een rechtveerdighe vrymoedicheyt van spreken bestraft worden de ondengende raedtslaghen ende betrachtungen van sommige theologanten ende predicanten onses vaderlandts*. Het hier geciteerde gedeelte op p. C 2

Barlaeus behoorde ook tot de slachtoffers. 20 juli 1619 werd hij als onderregent van het Statencollege ontslagen en 31 augustus van datzelfde jaar tegelijk met Vossius afgezet als hoogleraar. Vossius mocht in 1620 weer terugkeren als lector in de rhetorica, en hij werd twee jaar later opnieuw tot hoogleraar benoemd, maar Barlaeus was brodeloos gemaakt. Hij moet het met zijn gezin (4 kinderen) niet gemakkelijk hebben gehad. Waarschijnlijk heeft hij meteen begrepen dat er in de theologie geen toekomst meer voor hem zou liggen. Hij heeft zich omgeschakeld op de medicijnen, 'zoals een schipbreukeling zich aan een plank vastklampt', en te Caen heeft hij in minder dan twee jaar zijn graad behaald.

In Leiden teruggekeerd heeft hij echter nooit de medische praktijk uitgeoefend. In een brief aan Bartold. Nyhusius schreef hij,⁺ dat hij er een afschuw van had 'deels omdat ik te zeer wordt aangedaan door de ellende van anderen, deels, omdat ik inzie, dat die wetenschap voor een groot deel op gissingen berust'.

⁺C. Barlaeus, *Epistolarum liber*. Amstelodami, apud Joan. Blaeu 1667. Het hier geciteerde in brief nr. 12, p. 117.

Hij heeft in Leiden in het onderhoud van zijn gezin voorzien door het geven van bijlessen, verder door het in huis nemen van studenten, en, daar hij een zekere faam als dichter had, door het maken van Latijnse gelegenheidsgedichten op belangrijke personen en gebeurtenissen. Men heeft hem dit dichten voor geld wel verweten, maar het was een harde noodzaak. Overigens kon hij er met een zekere zelfspot over spreken. Toen hij op de dood van Koning Gustaaf Adolf een rouwdicht had gemaakt, werd hij korte tijd later bij de Zweedse gezant Oxenstierna uitgenodigd, die 'de tranen, die ik het vorig jaar vergoten heb om de dood van Koning Gustaaf, met een gouden doek heeft

gedroogd. Het zou bepaald voordelig zijn als koningen dikwijls zo voor mij stierven'.[†]

Ofschoon er verschillende pogingen werden gedaan om Barlaeus van gedachten te laten veranderen en zijn vroegere geschriften te herroepen is hij standvastig gebleven in zijn opvattingen. Hij is nooit een militant Remonstrant geworden, maar liet toch af en toe zijn stem horen op niet mis te verstane wijze. Zich laten omkopen voor een professoraat deed hij niet, maar hij werd ook geen voorvechter van het Remonstrantisme.

Met veel zelfkennis heeft hij zich later vergeleken met een haas. Pieter Cornelisz. Hooft had hem eens een haas, later enige patrijzen laten bezorgen. En Barlaeus bedankte hem daarvoor in deze woorden: 'Met de U aangeboren scherpzinnigheid zondt Ge destijds niet toevallig een haas, en nu niet zo maar patrijzen. Gij wilt mijn karakter aanduiden, dat veel met een haas, maar ook veel met patrijzen gemeen heeft. De haas wordt gewoonlijk niet gerekend tot de wilde dieren, die geboren zijn tot strijd. Ook ik laat mij niet opnemen onder de Atriden, de Peliden of de Lapithen. De natuur heeft mij een zachtaardige inborst geschonken, en wat ik niet alleen met de haas, maar ook met de grote Achilles gemeen heb, is dit, dat ik zeer snelvoetig ben, vooral als de punt van het staal met de zaak gemoeid is'.[†]

Het is echter niet alleen deze karaktertrek, die hem afkerig gemaakt heeft van het theologiseren en de theologie. Men krijgt de indruk dat hij zich in de vaderlandse vorm van het Christelijk geloof niet meer thuis voelde. Zoals de eveneens ontslagen en schandelijk behandelde prof. Bertius zich aan de Leidse sfeer ont-

[†]*Epistolae celeberrimorum virorum, etc. Ex scriniis Jani Brantii.* Amstelaedami 1715, p. 127, 128. Het is echter een uitlating uit zijn Amsterdamse tijd, nl. 1634. Hij kon zich toen permitteren een sarcastische opmerking te maken over zijn inkomsten.

[†]C. Barlaeus, *Epist.* p. 579, 579.

trok, naar Frankrijk ging en daar Rooms-katholiek werd, zo is Barlaeus de andere kant uitgedreven en hij heeft zijn troost gevonden in het klassieke humanisme en de humanistische filosofie.

Toen Episcopus hem min of meer verweet dat de Remonstranten hem als helper en bondgenoot verloren hadden, gebruikte hij een voorzichtige formulering om zijn standpunt aan te duiden, 'ego citra Christianismum stans', 'ik die binnen de grenzen van het Christendom sta'. Maar veel meer was het ook niet! En iets verder in die zelfde brief zei hij: 'eens ben ik van dichter een theoloog geworden, nu van een theoloog een dichter'.⁺

Het leven moet in de Leidse tijd allesbehalve rooskleurig voor hem geweest zijn. Toen er sprake van was dat hij benoemd zou worden tot hoogleraar aan het Athenaeum te Amsterdam, schreef hij aan Const. Huygens de trieste woorden:⁺ 'Ik ben gelijk een stuk land, dat, daar het geen eigenaar heeft, toekomt aan de eerste de beste die er zich op neer zet'.

Financieel was het een uitkomst voor hem en zijn gezin, toen hij definitief werd aangesteld. De werkelijke reden van zijn overkomst naar Amsterdam heeft hij kort en bondig in een brief aan Uytenbogaert⁺ met de volgende woorden uitgedrukt: 'Ik snak naar de lucht van een vrijere bodem'. 'Anhelo ad liberioris soli auram'. Mooier compliment had hij Amsterdam niet kunnen maken!

Hoewel Barlaeus vooral in het begin nog wel eens terug verlangde naar zijn goede vrienden en naar de rust in de Sleutelstad en hij ook enigszins bevreesd was voor de deftige Amsterdamse kooplieden, toch voelde hij er zich al spoedig volkomen op zijn plaats.

⁺C. Barlaeus, *Epist.* p. 273, 275, gedateerd 5 Non. Febr. 1629.

⁺Een weggelaten gedeelte van de brief *Epist.* 313, opgenomen in Worp, *Oud Holland* IV (1886), blz. 248, noot 9.

⁺De brief is als bijlage X opgenomen in Worp, *Oud Holland* IV (1886), blz. 260.

Ook na de overkomst van Barlaeus naar Amsterdam was het echter nog geenszins zeker dat het Athenaeum er zou komen. Leiden trachtte de opening op hardnekkige wijze te verhinderen. Van het standpunt der Leidenaren gezien niet geheel ten onrechte. Amsterdam mocht dan wel zeggen, dat het niet de bedoeling had de Illustere school uit te bouwen tot een academie, maar de mogelijkheid zat er vroeger of later toch in. Materieel zou het inderdaad voor Leiden een slag zijn geweest als er te Amsterdam een volledige academie gevestigd zou worden. Maar vooral godsdienstig en geestelijk gezien achtte men het Athenaeum, en wat er uit kon groeien, een gevaar. De magistraat te Amsterdam was zeer liberaal. Joden, Luthers en Remonstranten konden, zij het met enige beperkingen, hun godsdienst op eigen manier belijden. Dat de nieuwe stichting een centrum van geheel andere signatuur dan de Leidse academie zou worden, stond door de benoeming van Vossius en Barlaeus wel vast, en dit werd het grootste gevaar geacht. Dat is het ook waartegen de in het geweer geroepen Zwitserse academies zich richtten.⁺ Zij vreesden, dat de school nergens 'anders toe dienen zal, dan tot eenen snoodsten winkel, niet van regtzinnigen, maar eerst van Arminianen, en daarna van Sociniaenen, en vervolgens eene kweekschool worden van de gedrogtelykste gevoelens, welke die looze menschen zig, tot hiertoe geschaamd hebben te openbaaren'. Maar Amsterdam kreeg de toestemming en de hoogleraren konden in januari 1632 hun inaugurele rede houden.

Beziet men de Mercator sapiens van Barlaeus in zijn algemeenheid, dan is een van de opmerkelijkste facetten, dat er geen enkele Bijbeltekst in voorkomt, daar-

⁺ *Missive van de Leeraers ende professoren der Ghereformeerde Kercken, academiën ende Hooghe Scholen, der vier steden Zurich, Bern, Basel ende Schaffhuysen, mitsgaders by die van Geneven, gheschreven aan de... Professoren der H. Theologie tot Leyden enz. Z. pl. en naam v. dr. 1630. De Latijnse tekst bij L. van Aitzema, Historie of verhael van saken van staet en oorlogh, in, ende outrent de Vereenigde Nederlanden. 's Gravenhage 1657-71. Dl. 1, blz. 1023.*

entegen wel een kleine 150 namen uit de klassieke oudheid. In het gebed voorafgaande aan de rede worden uiteraard enkele algemeen Christelijke termen gebruikt, maar het is tot het uiterste beperkt gebleven. Vossius wijdt in zijn rede nog een zestal bladzijden aan de belangrijkheid van het Christendom. Het enige wat Barlaeus doet is de opvattingen van Gregorius, Chrysostomus, Augustinus en Cassiodorus verwerpen![†]

Er is nog een negatief gegeven, namelijk wanneer hij met instemming de ketterij van Erasmus citeert, die Cicero een plaatsje tracht te geven in de Christelijke hemel. Barlaeus' angst voor het officiële Christendom van zijn dagen is, na alles wat hij meegemaakt heeft, zo groot, dat hij er telkens uitdrukkelijk aan toevoegt: 'dat zegt Erasmus, niet ik'.

Er is in de rede geen enkel aanrakingspunt meer met het Christendom. Dit is des te opvallender, omdat zelfs een uitgesproken liberale denker als Dirk Volkertsz Coornhert in zijn vergelijkbaar geschrift over *De koopman*[†] zich voortdurend baseert op het Christelijk geloof. In de titels van vele hoofdstukken wordt telkens nadrukkelijk de 'Christelijke koopman' met name genoemd, en zijn gehele betoog is volledig op het Christendom gegrond. Zie ik het goed, dan is de rede van Barlaeus een poging om de Christelijke ondergrond van cultuur en maatschappij te vervangen door een humanistische. Vooral als men niet te zeer de nadruk legt op de *mercator sapiens*. Want Barlaeus heeft mijns inziens de koopman als kapstok gebruikt om er zijn algemene denkbeelden (voor het grootste gedeelte aan Cicero ontleend) aan op te hangen. In wezen spreekt hij over de homo sapiens, want wat voor de mercator geldt, geldt voor ieder mens. En als hij het

[†]p. 46 in de Lat. versie, blz. 83 in de Ned. vertaling.

[†]Het verscheen in 1630 in Dieryck Volckertsz Coornhert *Wercken waer van eenige noyt voor desen gedruct zyn*. Deel II. Amsterdam 1630, fol. 377-393. Het geschrift zelf is, blijkens het voorwoord, van 1580.

in de ondertitel heeft over de band tussen koopmanschap en filosofie, dan heeft dit de veel verdere strekking van de band tussen beroep en filosofie. Daarbij moet tevens opgemerkt worden, dat hij onder filosofie verstaat, wat wij thans meer gedetailleerd wetenschap, cultuur en wereldbeschouwing zouden noemen. Het is een heel andere vraag - en dat moet hier buiten beschouwing gelaten worden - of zijn poging geslaagd is. Het opzienbarende is, dat hij kennelijk de noodzaak van een vervanging heeft ingezien en hier een poging tot substitutie heeft gedaan. Dat geeft de rede een bijzonder belangwekkend aspect.

Wat de titel Mercator sapiens betreft, deze is misschien nog de enige reminiscentie aan het Christendom. Wiarda vermoedt, dat de woorden afkomstig zijn van Coornherts *De koopman*, of ingegeven zijn door Cicero's *De officiis*.

Ik acht het niet onmogelijk dat Barlaeus gedacht heeft aan de parabel van de koopman,⁺ die schone paarlen zoekt (Matth. 13 : 45, 46), gecombineerd met de wijze man uit het slot van Matth. 7, die als hij de woorden van de Bergrede hoort en er naar doet, zijn huis op een rots gebouwd heeft, of wellicht de sapiens architectus, de wijze bouwmeester, die de fundamenten heeft gelegd en waarmee Paulus zich vergelijkt (1 Cor. 3 : 10). Over de wijze koopman, zoals Barlaeus deze schildert, is in de loop der jaren heel wat gezegd en geschreven. Een zeer uitgebreide documentatie daarvan geeft Prof. J. Wiarda⁺. Onder hen, die de Mercator sapiens als uitgangspunt voor een beschouwing namen, moeten genoemd worden R. Fruin, in zijn *Welkomstgroet aan de Universiteit van Amsterdam, bij gelegenheid harer feestelijke opening, 1877*; H. Brugmans in zijn inaugu-

⁺De Vulgata heeft negotiator, maar in de Latijnse vert. van de humanist Seb. Castellio wordt in Matth. 13 : 45 mercator gebruikt.

⁺J. Wiarda, *Noten bij de rede uitgesproken bij de plechtige opening van het academisch jaar aan de Rijksuniversiteit te Groningen op 16 september 1963*, noot 46.

rele oratie *Het belang der economische geschiedenis*, Amsterdam 1904; I.J. le Cosquino de Bussy in zijn rectorale rede 1905 *De koopman uit een zedekundig oogpunt*; J. Offerhaus, in zijn inaugurele rede *Geschreven en ongeschreven handelsrecht*, Amsterdam 1941, om alleen bij enkele Amsterdamse hoogtepunten te blijven.*

Overigens, vele ontboezemingen over de Mercator sapiens als 'schutspatroon' van de Amsterdamse Universiteit vinden weinig of geen grond in de rede zelf, en evenmin in de historie van de universiteit. Het grondigst heeft De Bussy daarmee afgerekend: 'De koopman, die de wetenschap eert en beschermt; haar eert en beschermt hetzij om het practisch nut, dat hij voor zijn bedrijf, of de maatschappij voor haar stoffelijke belangen uit haar onderzoekingen trekken kan, hetzij om de weldaden, die de wetenschap aan het geestelijk bestaan der mensheid brengt, de mercator-Maecenas, deze voorstelling heeft niet meer dan een glimp van waarheid'. Maar het onderwerp heeft niettemin een grote aantrekkingskracht bezeten. Voor onze tijd lijkt die weldoende, wijze koopman een anachronisme geworden, en deze figuur spreekt ons nauwelijks meer aan.

Ik geloof overigens; dat wij niet uitsluitend op die koopman moeten letten, maar meer op de motieven, die Barlaeus aanvoert om het belang van een Athenaeum te onderstrepen. Die zijn o.m. de volgende:

Een grote en rijke gemeenschap moet niet alleen denken aan welvarende bedrijven, grote gebouwen, havens e.d., maar ook aan het belang van geestelijke waarden, en daarom moet de stad zorgen voor een inrichting van onderwijs, waar de jeugd tot een hoger niveau kan worden opgevoed.

*De toespraak van R. Fruin o.a. in *Verspreide geschriften* IX, 's Gravenhage 1904, blz. 375-380; de rede van H. Brugmans is afzonderlijk uitgegeven, evenals die van J. Offerhaus; de rectorale rede van I.J. le Cosquino de Bussy in *Jaarboek der Universiteit van Amsterdam* (1905), blz. 1-25.

Een beroemde stad is voorts aan zichzelf verplicht om een centrum van filosofie en wetenschap te kunnen tonen, als monument van eeuwige roem. De Illustere school, de Universiteit, is dus een 'status symbool'.

Het Athenaeum is eveneens van groot belang voor de enkeling, zowel voor de gevestigde inwoner van de stad, als voor de vreemdeling, die er tijdelijk vertoeft. Want de zakenman zal na de harde arbeid en na de zorgen van het zakendoen troost en innerlijke rust vinden in de filosofie, die er gedoceerd wordt. Het nuttig effect van die innerlijke rust is bovendien dat men beter zaken kan doen. Barlaeus wijst er verder op, dat de wetenschap, die er onderwezen wordt, nuttige kennis verschaft, die inspireert om zakelijk nieuwe wegen te durven inslaan. En tenslotte, kan men rijkdom en welvaart beter savoureren met een filosofische ondergrond.

Het zal ons ongetwijfeld wat vreemd in de oren klinken. Maar vat men het enigszins gemodelleerd samen, dan zou men kunnen zeggen, Barlaeus heeft getracht een levende band te leggen tussen de stad en de academie, en hij heeft een verband gelegd tussen beroep en wetenschap. Ook acht hij het van groot belang dat de school een bijdrage levert tot de geestelijke vorming van student en burgerij.

De rede mocht zich in een grote belangstelling verheugen. Er zijn twee volledige vertalingen van verschenen, in 1641 en 1662, met een herdruk van de laatste in

1689.⁺ De latijnse rede is nog driemaal herdrukt in de bundel van Barlaeus' oraties.⁺

Directe reacties, positief of negatief, bleven evenwel uit. Men ging blijkbaar over tot de orde van de dag.

Barlaeus raakte geheel ingeburgerd in Amsterdam, en

⁺De vertaling van 1641 is van de hand van Wilh. Ant. Buyserius, *Casparis Barlaei Verstandighe coopman, of oratie handelende van det' samen-voeginghe des koop-handels ende der philosophie*. Enkhuysen 1641.

⁺De tweede vert., waarschijnlijk van de hand van de uitgever Jan van Duisburgh komt voor in de nederlandse uitgave van de gezamenlijke oraties, en is getiteld *Casper van Baerles Wyze koopman, ofte oratie van de koophandel en wysheit, leerende hoe nootzaeckelyck het is, dat deze twee oeffeningen elckanderen vergezelschappen en bywonen*, in: *Oraties en blyde inkomst van Maria de Medicis*. Amsterdam 1662. De derde uitgave van 1689 is gelijkloidend aan die van 1662. Er is voorts een getypte vert. (1948) van Drs. N. van der Blom, aanwezig in de Centr. Boekerij van het Kon. Inst. voor de Tropen. De verzamelde latijnse oraties in: *Casparis Barlaei Orationum liber*. Amstelodami 1643, 1652 en 1661.

hij kon zich als hoogleraar, orator en dichter volledig ontplooien, o.m. werd hij een actief lid van de Muider Kring, en in het algemeen heeft hij veel bijgedragen tot de roem van het Athenaeum.

Na zijn dood, 14 januari 1648, en na het overlijden van Vossius kort daarop, 27 maart 1649, verbleekte de glorie van het Athenaeum meer en meer. De naam van Barlaeus werd echter niet door het stof der eeuwen bedekt, en vooral zijn rede over de Mercator sapiens vond voortdurend belangstelling. Het mag dan zijn dat de oratie dikwijls is geromantiseerd en niet altijd juist is gelezen en gebruikt, zijn poging een plaatsbepaling te geven van het Athenaeum en het wetenschappelijk onderwijs heeft die rede dikwijls tot uitgangspunt gemaakt voor nieuwe bezinning. Vooral de beklemtoning van het feit dat er een samenhang moet zijn tussen de stad en de universiteit en een samenhang tussen het beroep (of de praktijk) en het wetenschappelijk onderwijs, evenals zijn suggestie dat dat onderwijs niet alleen maar gericht moet zijn op feitelijke kennisoverdracht, maar ook materiaal voor een geestelijke achtergrond en karaktervorming moet bevatten, is van eminent belang.

Tenslotte, Barlaeus vermeldt met instemming in zijn oratie dat het Stadsbestuur de burgers een bibliotheek ter beschikking heeft gesteld. Een bibliotheek, waar, zoals hij het formuleerde, een schat aan uiteenzettingen en gedachten is opgetast. De boekerij was sinds de alteratie in 1578 als Stadsbibliotheek gehuisvest in de Nieuwe Kerk. Bij de stichting van de Illusterschool werd de bibliotheek ondergebracht op de zolder van het Athenaeum,⁺ boven de hoofden van docenten en studenten. Op de symboliek daarvan zullen we maar

⁺H.C. Rogge,
*Geschiedenis der
Stedelijke boekerij van
Amsterdam*, Amsterdam
1882, blz. 3, 5.

niet ingaan! Een ding is echter zeker, ook de bibliotheek voelt zich verbonden met Barlaeus en zijn algemene richtlijnen in de *Mercator sapiens* gegeven en wil met deze publikatie ter gelegenheid van de opening van haar nieuwe gebouw daarvan gaarne getuigen.

[Mercator Sapiens]

MAGNIFICIS, amplissimis, prudentissimis
doctissimisque v.v. ac d.d.
Jano Grotenhuys, praetori,
Jacobobo de Graef,
Theodoro Bas,
Antonio Oetgens,
Andreae Bicker,[†] augustissimae Amstelodamensium
reip. coss.
Nec non ejusdem reip. scabinis, senatoribus,
ac Ill. Scholae curatoribus,
de re litteraria, Illustri Schola,
ac me praeclare meritis, orationem hanc
inauguralem, ex officio d[at], d[icat], d[edicat],

Caspar Barlaeus

[†]Zie over hen Elias, *De vroedschap van Amsterdam*, resp. nr. 84, 80, 76, 107 en 110.

Precatio ad Deum opt. max. praemissa orationi

OMNIPOTENS, aeterne Deus, pater Domini nostri Jesu Christi, rogamus te supplices, ut hunc diem, quo Illustris hujus scholae natalem celebramus, S.P.Q.A. faustum, felicem ac salutarem esse velis. Stat coram te supplex respublica, et grande coeptum tuis auspiciis inchoat. Stat supplex ecclesia, et cum sine te nihil possit, tanti operis incrementa a te solo poscit. Stat supplex civium ordo, et charissima sua pignora, clementiae tuae in terris deposita, in novo hoc Musarum sacrario ad virtutis et sapientiae aram gloriae tuae ac cultui devovet. Stat supplex juvenus, et seminarii hujus futura seges studiorum suorum fructus nomini itidem tuo ac patriae saluti consecrat.

Da, clementissime Deus, ut civitas haec pomeriis amplissima, civibus frequentissima, commerciorum fama celebris, amplioris famae precium ex doctrinae precio reportet. Fac eam res divinas scire, quae humanas amat impensius. Fac eam res humanas scire, quam post divinas humana quoque scire interest. Fac divina scire, ut divina imitetur. Fac humana scire, ut divina praeferat. Petat a philosophia animi medicinam, quae a lucro corpori delicias quaerit. Petat a philosophia curarum solatia, quae in mercimoniis in venit sollicitudinum plena omnia. Tum vere opulentam se credat, non cum fluxae felicitatis praesidia ostentabit, sed sapientiae ac eruditionis immobili peculio gloriabitur.

Tu Deus per sapientiam urbem hanc constituisti;⁺ tot

⁺Een variatie van Spr. 3 : 19.

diversarum gentium homines per eandem in vitae societatem convocasti, domiciliis, conjugii ac linguae communione conjunxisti. Da, ut ejusdem sapientiae beneficio arctius coëat reip. hujus compages, cives sapiant magis, vivant sanctius, pecuniae gloriae et voluptatum amorem recta ratione moderentur, ut quibus totus mundus possessio est, discant vel hoc unum, paucissimis egere sapientem. Haec prima sit eorum sapientia, ut te cognoscant verum Deum, et quem misisti Jesum Christum.⁺ Haec altera sit eorum sapientia, ut cum opes peregre, domi virtutes indagent, et unum hoc a se alienum putent, quicquid a virtute alienum fuerit. Haec summa eorum sit sapientia, ut operum tuorum in hoc naturae teatro magnitudinem, varietatem, pulcritudinem contemplantur, et in iisdem bonitatis tuae, sapientiae, potentiae manifesta documenta suspiciant et venerentur.

⁺Een combinatie van Joh. 6 : 29 en Joh. 14 : 1.

Amplissimos hujus reip. rectores, Praetorem, Consules, Scabinos, Senatores, Curatores, intelligentiae et prudentiae Spiritu instrue, ut concreditam sibi navem inter tot fluctus et symphlegadas, quibus res humanae jactantur, in publicae salutis portum dirigant.

Pastoribus ecclesiarum, quotquot in hac urbe Christi nomen ex verbi tui praescripto profitentur, gratiam tuam largire, ut quod suadent pie, persuadeant potenter, quod docent sancte, credatur religiose, quae monent salubriter, praestentur salutariter. Divulsa ecclesiae tuae membra collige, ut quos distraxit opinionum diversitas, uniat potentior charitas.⁺ Civium animos amore mutuo colliga, et dissidiorum omnium causas longe ab hisce moenibus abesse jube.

⁺1 Cor. 12 en 13.

Da, ut mercuriales hactenus, jam sapientiae candidati audiant, parci, sed cum elegantia, pecuniae studiosi,

sed sine detrimento melioris studii, hoc est, artium et virtutis.

Scholae hujus primordiis benedic, ne doctrinae solum aut inanis scientiae, sed et probitatis magistra et mater audiat. Adauge dona tua in nobis, ut dum juventutem erudire muneris nostri est, eam feliciter erudiisse gratiae tuae imputemus.

Adolescentium animos optimarum artium cupidine accende. Quibus pudor est nescire, discant tua opera,⁺ quibus pudor est peccare, in lege tua ambulent,⁺ et se pietate tibi, obsequio parentibus, docilitate praeceptoribus probent, ne desint aliquando, qui remp. hanc prudentibus consiliis fulciant, ecclesiam facundis vocibus doceant, scholas denique salubribus praeceptis regant.

Audi, exaudi nos per et propter filium tuum unigenitum Jesum Christum, qui tecum et Spiritu sancto vivit et regnat in aeternum verus Deus.

⁺In verschillende
Psalmen, o.a. Ps. 90 : 16.

⁺2 Kon. 10:31, 2 Chron. 6:
16, e.a.

Amen

Casparis Barlaei Oratio in Illustris Amstelodamensium scholae inaugurationem

Amplissime domine Praetor, magnifici, spectatissimique Consules & Scabini, Senatores gravissimi, Syndici prudentissimi, Curatores dignissimi, Pastores Ecclesiarum vigilantissimi, Doctores, Magistri & scholarum Rectores doctissimi, Cives, Mercatores humanissimi, Juveni studiosissimi, & quotquot frequentes ad hanc panegyrim confluxistis,

QUOTIES urbem hanc vestram, jam quoque meam, intueor, et oculos per ejusdem decora omnia et ornamenta circumfero, pendeo animi, quid primum in ea, quid secundum, quid postremum mirari debeam. Hic me sacra Deo templa, tot afflictæ paupertatis augusta receptacula, turres et minantes in coelum phari, illic injecta fluminibus repagula et cataractæ, alibi mercantium augustæ porticus, tot ubique pontium fornices et laquearia spectantem tenent. Est, ubi mercium peregre advectorum stupendam vim, ubi navium multitudinem ac robur, ubi portus capacissimos, ubi circumfusas urbi classium stationes attonitus adspectem. Amplitudinem ejus si oculis metiri velim, avocatur me aedificiorum splendor, cum in splendore haereo, interturbatur civium frequentia. Cum hanc attentius considero, in tanta multitudine, rectorum prudentiam, legum reverentiam, subditorum obsequia, modestiam, et quod caput rei est, ordinem suspicio.

Nec illud leve puto, in eam me civitatem translatum cerni, quæ stagnis paludibusque undique innatat, ubi

tantorum operum molem portant ligna, librant silvae, et florentissimum totius Europae emporium suffulciunt putrescentes pini. Ut prorsus in ejus magnitudine constituenda natura et labor, virtus et fortuna, tellus oceanusque contendisse videantur. Quae quidem omnia, quanquam eximia, sumtuosa, admiranda sint, famamque opulentissimae urbis domi forisque differant, minora tamen putanda sunt isto amplissimi senatus consulumque instituto, quo nova ac insolita huic loco ratione, a sapientiae et literarum studiis, earumque publica professione, novum reipublicae suae decus hoc die affectare incipiunt.

Utique placuit viris gravissimis ac prudentissimis, ut quae Mercurii hactenus fuit sedes, ac Pluti domicilium, jam Palladis quoque ac Phoebi sacrarium audiat, opum splendorem doctrinae radiis illustret, divitiasque tum demum recte aestimare discat, cum earum usum e philosophorum monumentis hauserit. Et profecto conveniens erat, urbem illam, quae opum fama orbem universum replet, tandem de immortalitatis praesidiis cogitare, conveniens erat, cives mercimoniis intentos filios in spem majorem educare, ut quas fluxas possident opes, optimarum artium scientia et nominis perennitate solentur, quarum illa vivis eripi nequit, haec ne mortuis quidem potest. Nec illustrius quicquam ac gloriosius, quam eos ipsos populos, quos emundi vendundique amor ex omni terrarum parte huc excire solet, ad literarum quoque mercatum proficisci, nec tabernas solum et mercium promptuaria, verum Musarum etiam penetralia frequentare, et aures a forensi strepitu fessas suavissimo earum alloquio recreare. Atque hujus quidem laudatissimae rei cum initium faciat praesens hic dies, ex prisco scholarum more quaedam

praefabor, et Minervam, illam sapientiae deam, inter arma ac Martis strepitus, inter libertatis nostrae discrimina, et reciprocis bellorum aestus⁺ huic reip. aeternum consecrabo.

Quamobrem istiusmodi mihi argumentum delegi, quod loci hujus ac civium genio, et opulentissimi emporii studiis aptum esse putavi, piscatores illos imitatus, qui hamo appendere solent illicem ac lenocinantem escam. Equidem ita semper statui, operose illos ineptire, qui in foro Lapitharum pugnas recitant, in castris dialecticum torquent enthymema, in sacris regnorum imperiorumque momenta exaggerant, in mensis super Hecubae aut Andromaches fato singultiunt, in scholis iis exercitationibus fatigant adolescentulos, de quibus ad senatum referri expediat.

Ideoque praeter rem me facturum putavi, si apud mercatores, apud lucri avidam gentem, inter pecuniarum tinnitus, in urbe quaestui dedita, de aliis rebus, quam de mercatura, lucro, opibusque disseruero, non ut cos mercari doceam, sed sapienter, non ut lucrandi artes praescribam, quas ingenue fateor me ignorare, sed ut optimas vobiscum probem, non ut opum studia damnem, sed rectae rationis sufflamine coërceam. Illud ostendam: optimum esse mercaturae cum sapientiae ac litterarum studiis commercium, nec augendae rei curam mentis contemplationibus, nec has illi obesse, verum optimis rationibus inter se conspirare, mercandi et philosophandi facultatem, ut tanto mihi felicius sit futurus mercator, quanto philosophari poterit luculentius. Audivere de rebus suis disserentes philosophos Athenae, legislatores Lacaedemon, censores Roma. Nec grave erit, opinor, Amstelodamensium populo, si de mercatorum excellentia, virtutibus et officio dis-

⁺In 1631 had de Hollands-Zeeuwse vloot met groot succes slag geleverd in de Zeeuwse wateren. Barlaeus had deze overwinning op het Slaak, 12 sept. 1631, in een gedicht verheerlijkt *Trophaeum Arausionense, sive in interceptam ad Scaldis ostia, auspiciis Federati Belgii Ordinum pugnante Frederico Henrico illmo Arausiorum principe etc. Hispanorum classem, poëmaton*. Amsterdami, apud Guil. Blaeuw 1631. Ex. in de K.B.

serentem audiat, minorum licet gentium, Peripateticum. Quod dum ago, a[uditores] o[rnatissimi], animum mihi ab hac ipsa, de qua loquar, pecuniarum cura paulisper vacuum commodate.

Vetus admodum res est mercari, sed et sapere, ut nesciam, an a sapientia profectam esse mercaturam, an ab hac sapientiam fluxisse, statuere debeam. Illud certum, mutuam semper operam haec studia praestitisse, cum sine mercium permutatione humanis necessitatibus consuli non posse sapientes crediderint, et per eandem rursus magnis incrementis ad prudentiam iri in confesso sit. Quippe erectius mercantibus ingenium est, et dum dolo circumveniri impense cavent, sapientiam in consilium advocant. Acuit curas lucri spes, spem utilitas, utilitatem commendat indigentia, quae per varios usus exercitatissima artem fecit non uno modo rem faciendi. Hinc arbitror a veteribus emundis vendundisque mercimoniis praefici, non iracundum Martem, non lascivientem Venerem, non socordem Lunam, non ridiculum Vulcanum, sed ingeniosissimum deorum Mercurium, illum sapientiae ac eloquentiae autorem. Nempe ut doceant, et sapientia et facundia opus esse mercantibus, illa, ut quaestum honestum a turpi discernere possint, hac, ut verborum lenocinio commendent eas merces, quas extrudere satagunt. Quam ob causam eidem gallum affingunt, vigilantiae symbolum, ut doceant matutinum esse debere mercatorem et vigilem, in omnes occasiones intentum, ut rem faciat. Dudum est, quod in Sticho exclamaverit Plautus:[†] Quam bene re gesta salvus converter domum, Neptuno grates habeo et tempestatibus, simul Mercurio, qui me in mercimoniis juvit, lucrisque quadruplicavit rem meam. Antiquitatem certe et primos merca-

[†]T.M. Plautus, *Stichus*, act. III, 402, 403, 404, 405.

turae natales non aliunde rectius, quam ex literarum monumentis ac sapientum libris investigates. Docent illi, primis seculis, cum naturae opibus census omnes constarent, intra pecora agrosque illam constitisse, primosque mercatores agricolas et pastores fuisse. Docent illi, decantatam illam in scholis philosophorum justitiae commutative appellationem, a negotiatoribus profectam, ut jam ipsius philosophiae moralis partem conficiat, haec ipsa, de qua loquor, facultas.

Aristoteles in iis libris,[†] quibus politicum format, de mercatoribus praecepta tradit, ut ostendat, ad sapientis etiam perfectionem facere, has artes nosse. Et divinus ille Plato,[†] ubi de constituenda republica laborat, mercatores in eam adscisci vult, non eos solum, qui res corporeas precio emunt et vendunt, sed et illos, qui animi cultum, scientias, artesque honesta mercede aliis divendunt.

[†]Aristoteles, *Atheniensium Respublica*, cp. 51.

[†]Plato, *Respublica*, lib. II, 12.

Quin et Platone antiquior Pythagoras, totum mercatum in tria hominum genera distinxit,[†] quorum alii prodiissent ut venderent, alii ut emerent, quod utrumque genus dicebat sollicitum esse, ac proinde minus felix, alios non ob aliud venire in forum, quam ut spectatores agant, quos ille solos felices esse perhibebat, quod vacui curis gratuita voluptate fruerentur.

[†]Een variant hiervan in Diogenes Laertius, *Vitae philosophorum*, VIII, 8.

Homerus,[†] quo homine Graecorum nemo plura novit, nemo, quae ad usum faciunt, copiosius docuit, tantum mercaturae precium esse credidit, ut ipsam Palada sapientiae deam, quasi alio habitu non posset, mercatoris induerit. Ubi enim Telemachum alloquitur et se Mentem fingit, suaviter ait Pallas, se maria sulcare, ut ferrum, quod navibus vehebat, aere Temesino permutaret. En mercantem Pallada. Quin et ipse Panomphaeus Jupiter, e cuius cerebro ortam fingunt Pallada,

[†]Homerus, *Odyssea*, 1, 178-186.

in celebri illa apud Lucianum vitarum auctione,[†] universam philosophorum turbam, vili satis pretio, distraxit. En mercatorem Jovem.

Illud amplius constat, primam mercaturam, humanitatem et sapientiam, una cum mercibus per universum orbem circumduxisse. Solon, qui Athenis leges condidit, et plerique Graecorum illo commercio suas res tulerunt ad externos, ac vicissim fecere, ut exotica sui cives viderent. Plutarchus cum vitam sapientissimi hujus Solonis enarrat,[†] eo, inquit, tempore mercatura gloriosa erat, cujus opera cum Barbaris consuetudo, cum regibus amicitiae contrahebantur. Quare tanto Spartanos, sapientem alioquin populum, a vera sapientia longius abfuisse arbitror, quanto iniquiores mercantibus lucra prohibuerunt. De Gallis scribit disertissimus Caesar,[†] eos Mercurium maxime coluisse, utpote artium omnium inventorem, viarum atque itinerum ducem, quem ad quaestum pecuniae, mercaturasque vim maximam habere arbitrabantur. Et quam familiare fuerit Romanis, sapientissimo alioquin populo, pecunias locare, aes alienum contrahere, versuris faciendis luculenti patrimonii naufragium facere, docet erudita illa satyra Flaccus,[†] in qua sub persona Mercurialis Damasippi illos sui seculi taxat negotiatores, qui postquam, ad medium Janum, rem fregissent, et magni instar Biantis Priene sua nudi egrederentur, sero ad philosophiam se conferebant. Ex quibus colligo, summos doctrinae ac sapientiae proceres, uti aliarum omnium artium, ita et mercaturae ac philosophiae commune vinculum agnovisse, et de his ipsis, quas tractamus rebus, serio verba fecisse.

Sed propius libet mercantium virtutes expendere, et depromptis e philosophia gravibus praeceptis ostende-

[†]Lucianus, βτων πρσσις, o.a. in The Loeb classical library, *Lucian* II, p. 451-511.

[†]Plutarchus, *Vita Solonis*, cap. II.

[†]Jul. Caesar, *De bello Gallico*, VI, 17.

[†]Q. Horatius Flaccus, *Satiroe*, 2, 3.

re, quam et illorum vitiis mederi possit sapientia. Ac primum illud mercatorem attendere monet sapiens, ne nimium appetat. Id enim egit rerum natura, ut ad bene vivendum non magno apparatu opus esset. Qui immodicas opes sectantur, immodicis saepe excidunt, et dum omnem felicitatis suae spem pelago ac ventis credunt, avaritiam paupertate ac ignominia mulctant, atque ita dum alios sua luxuria, alios ambitio praecipitat, hos inconsulta ac prudentiae monitis destituta lucri cupiditas. Nihil refert, quantum in aerariis jaceat, si non quaesita, sed quaerenda semper computamus. Non enim qui plus habet, sed qui minus cupit, dives est, nec pauper, qui minus habet, sed qui nimis cupit. Infinitum est, quod petit, qui plus petit, quam quod deest. Cleanthes⁺ philosophus rogatus, qui dives evadere posset, cordate respondit, si cupiditatum fuerit inops. Alia atque alia desiderantibus, desunt haec ipsa, et inter magna vota inopes sunt, qui dum Orientem pariter ac Occidentem animo devorant, eam beatitudinem sibi fingunt, quam assequuntur nunquam. Philosophus animum hominis divitem appellat, non oculos, qui quantumvis pleni sint, dummodo pecuniae cupiditate laboret animus, pauper es. Divitiae ex copia aestimari solent, at copiam non aliunde rectius, quam ex rerum satietate colligas, quam quoniam non assequitur, qui plura appetit, nunquam omnino futurus est dives.

Fingite alicui ex magno auri acervo vivendum sumtuose, tectis laqueatis, veste superba, famulis decem, supellectile ad invidiam exquisita, alteri illa contemnenti ad sumtum sufficere sestertia centum, uter dives censendus? Ille qui vanae cupiditatis mancipium semper eget? an alter, qui contracto cupidine abundanti

⁺Stobaeus in zijn *Florilegium* 95, 28, ed. Meineke, geciteerd bij J. von Arnim, *Stoicorum Veterum Fragmenta*, I, 617.

similior est? Nec enim censum aestimatione, sed victu ac cultu aestimandum sapientes prodiderunt. Nec plura possidet, qui pluribus ad se suosque tuendum eget, quam qui paucissimis. Mecum sentit mascula et severa Stoicorum schola, qui quotquot coelo et terra frui datum, divites pronunciabant, nec quicquam tam angusti et parvi esse animi, quam eas res minus amare non posse, ad quas hominum vulgus inflammatum aviditate rapitur. At Peripatetici, familiares nostri, quibus nihil est uberius, nihil eruditius, nihil gravius, uti pecunias aliaque vitae hujus praesidia minime fastidiunt, ita eorum omnium amorem mediocritate definiunt, nec immerito disputant, utrum expediat aliquem plurium esse bonorum dominum, quam custos esse possit.

Illud praeterea mercatorem nostrum didicisse gaudet philosophus, quod cum opibus abundet, mores suos iisdem non tradat, nec cum Craesos vicerit, Numa esse desinat. Caducum hoc omne et mobile esse ducit, quod possidet, nec tam virtutis atque ingenii, quam fortunae ac temporum esse munera. Noverat hoc quoque Lacon iste, qui cuidam Lampen aeginetam[†] efferenti, ac felicem praedicanti, quod praedives videretur, nihil se morari, inquit, felicitatem e funibus pendentem. Sapientia divitiis pro ratione, non pro libidine uti monet. Sapientia minores animos gerere vult, quotquot fortunae praejudicio majores habentur. Nec enim vitiorum adminicula esse debent pecuniae, aut in creatoris sui dedecus, sed gloriam, neque in proximi perniciem, sed commoda ac salutem conferri. Sapientia opulentos non fastidit, sed exosculatur unice. Illos nempe, qui locupletes sunt sine ullius injuria, magnifici sine luxu, liberales sine ostentatione, graves sine morositate, religiosi sine superstitione.

[†]Plutarchus,
Apophlegmata Laconica
48.

Erectae et bonae mentis mercator, (inter quales hic loquor, inter quales hic vivo) sicut vitiosas merces a probis, ita virtutes a vitiis distinguit, et quot domi numeral talenta, totidem virtutum officia sibi praescribit. Cum nummos suos attentius intuetur, fingit uni insculptam pietatem, alteri candorem, alteri fidem, alteri prudentiam, alteri liberalitatem, et in ipsis malorum irritamentis imagines honesti concipit. Ut cum totos pecuniarum acervos seponit, totum quoque virtutum chorum seposuisse videatur. Quo ergo copiosius aurum possidet, eo minus peccat, quo fulgidius aurum possidet, eo humilior esse amat, quanto lucratur saepius, tanto in munifici Dei laudes reflectitur crebrius, quanto lucratur rarius, tanto providentiae divinae causas suspicit religiosius. Quod si rationes turbaverit scriba, foro cesserit debitor, aut preciosam mercium saburram sorpserit mare, facile a philosophia solatium petet, qui praeter virtutem reliqua minus aestimare didicerit, qui vitae subsidia modo his, modo illis liberaliore manu applicari, et iisdem perie, quibus mare, aestibus adfluere et refluere attentius perpendet.

Quamobrem, qui, rebus nonnihil accisis, animum prorsus despondent, Deos nescio quos increpant, jam in coelum, jam in mare convitia jaculantur, sapientes non sunt. A philosophis quippe accipient: Nihil viro bono praestandum, praeter culpam. Divitem sat esse, qui, cum vel omnia desint, sibi non deest, nec desperandum illi, qui rerum omnium egenus omnia bona in spe habet, orbem singularium esse, et per vices possideri, hunc bonorum ejus parte excuti, ut reponatur alteri. Nec dubium est, quin major sit futura materies animum firmandi in paupertate, quam divitiis, cum in hac summa vis virtutis sit, non inclinari, nec depri-

mi. Quare divitias non minus absentes, quam praesentes parvi faciet, quia nec advenientes eas sentiet immoderatus, nec recedentes. Terras omnes suas putabit, etiam cum nullas habeat, et quas habet, tanquam quae aliorum esse possunt, non respuet, sed amabit segnius. Paradoxa vobis loqui videor. Nec diffiteor. Verum haec Aristippi, haec Socratis sapientia fuit. Ita Zeno, Cleanthes, Crates, Chrysippus, Epictetus sentire, ita loqui amavere.

Etiam hoc in mercantibus laudabile et praedicandum quam maxime, quod ingenti lucro aucti secum et cum paupertate dividant, et ex aurea messe spicilegium aliquod egentibus indulgeant. Habet, non dicam Fortuna, sed benignior Deus, suas rationes, et inter alias hanc quoque, ut quibus favit liberalius, alios pari liberalitate sublevent. Non decedit danti, quicquid accedit homini, et cum hominem esse commune sit diviti et pauperi, humanum quoque est, huic nihil deesse, sine quo homo esse non potest. Dedit Deus, ut quod dedit, per eos reciperet, quibus minus dedit. Dedit, ut exemplo suo ad piam magnificentiam invitaret, qui sine exemplis boni esse nequeunt. Dedit, ut qui gratis dare nesciunt, praemium expectent ab eo, qui solus sine spe praemii dare potest.

Iam vero in emptione et venditione quanti est, nihil utile putare, quod non simul honestum sit, nec privatis commodis postponere recti conscientiam, quantum est, etiam si fraus occultior sit, non fallere velle, vel sui damno in contractibus sincerum ac veracem esse. Ac de his summa religione in *Officiorum* libris disputat Cicero,⁺ ac admirabilem virtutis speciem ob oculos ponens, ab omni fuco alienas esse vult negotiationes, rigideque urget illas veteris aevi sanctissimas formulas:

⁺Marcus Tullius Cicero,
De officiis III, 1.

Inter bonos bene agere oportet, omnia ex aequo et bono metienda, et fide bona. Quin eos conscientiae casus excutit, homo a veri Dei cognitione alienissimus, quos nos flocci-pendimus, et in contrahendo propius honestatis momenta expendit, quam qui illustri Christianorum titulo gloriamur. Nihil illi, nihil Panaetio ac Antipatro, priscis philosophis, utile visum, quod non simul honestum esset, nihil honestum, quod non etiam utile. Quae quanquam philosophantium cogitatione distrahi possint, in vita tamen communi perniciosissime divelluntur. Si enim ad virtutem, aut virtutis actionem nati sumus, omnino sequitur, illud ipsum, quod honestum est, summum bonum esse, et cum summi boni ratio nullum in se bonum desiderari patiatur, etiam utile in se includat necesse est. Accedit, quod, cum utilitas res secundum naturam sit, vitium omne naturae hominis et rectae rationi adversum, nec inhonestum cum utili, neque honestum cum inutili stare queant.

Et profecto nulla exitior opinio in vitam hominum irrepsit, quam quae honestum ab utili distraxit. Unde enim malae fidei contractus, falsi testes, illicita fenora, versurae, aescandi artes, monetae arrosiones, nisi quod dum mercamur, emolumenta in mercibus intuemur, at quod in iis improbum, quod injustum, quod fallax, non videmus. Ille in philosophia nostra multum se profecisse sciat mercator, qui si vel homines injuriam celare possit, aut proposita immunitate injustus, facinorosus, veterator, malitiosus esse, nullius tamen compendii spe a virtute recedit. Sed libet ex veterum sententia rigidius mercari.

Judicat idem Cicero, injuste improbeque illum facturum, qui, ut pluris vendat, quicquam eorum, quae ip-

se noverit, emtorem celabit. Marci Catonis sententia fuit:⁺ Qui in venundando vitium scisset, et non pronunciasset, emtori damnum praestare oportere. Volunt ergo, ut exemplo rem illustremus, aedes vitiosas, male materiatas, ruinosas, vel pestis contagio afflatas, ignorantibus haec ipsa locari aut vendi non debere. Loquar clarius:⁺ Si e Galliis vir bonus in hanc urbem magnum frumenti numerum advexerit, idque in summa annonae caritate, si idem sciat plures mercatores e Galliis solvisse navibus frumento onustis, quaerunt sapientes, dicturusne id sit civibus Amstelodamensibus, an silentio suum quam plurimo venditurus! Negabit dicturum Diogenes Babylonius,⁺ magnus alioquin et gravis Stoicus, cum qui silet suum vendat, sine insidiis agat, nulli injuriam faciat, quia jure civili illud dicere non constringitur. Affirmabit contra Cicero, cum Antipatro philosopho acutissimo, celandum hoc non esse, cum ea lege natus sis, ne publicae saluti officias, et ut homo de hominibus, civis de concivi bene merearis. Quod si illos improbat Cicero, qui reticent dicenda, quid sentire eundem aestimatis de iis, qui in vendendo orationis adhibent vanitatem? Equidem, cum hominis, ad summi Dei imaginem conditi,⁺ majestatem nihil magis deceat, quam veracitas, nec simulabit, nec dissimulabit vir bonus quicquam, vel ut emat melius, vel ut vendat. Ethnicus hominis oraculum est: Non licitorem venditor, nec qui contra licitatur, emtor apponet, uterque si ad eloquendum venerit, non plus, quam semel, eloquetur.

Intelligitis, opinor, non vobis solum, sed etiam priscis Quiritibus placuisse sinceritatem, simplicitatem, candorem, displicuisse astus et fraudes. Et quanquam constet, haec ipsa vulgo minus turpia haberi, ideoque nec

⁺In: Cicero, *De off.* III, 8.

⁺Cicero, *De off.* III, 7.
Barlaeus heeft het voorbeeld aangepast aan de Amsterdamse situatie. In de oorspronkelijke tekst betreft het een koopman uit Alexandrië, die naar Rhodes vaart.

⁺In: Cicero, *De off.* III, 7.

⁺Gen. 1 : 27.

legibus, nec jure civili prohiberi, tamen mecum creditis, naturae lege sancitum esse, nihil insidiose, nihil simulate, nihil fallaciter agendum. Quam vero illa sunt apud Ciceronem⁺ subtiliter et ad admirationem honesta, cum negat, sapienti fas esse, in naufragio homini tabulam eripere, cui semel adhaesit, cum adulterinos nummos, ^{+Cicero, *De off.* III, 9.} quos imprudens accepit, negat sapientem, cum id rescierit, soluturum, pro bonis, cum ei, qui aurum vendit, putans esse orichalcum, indicare vult virum bonum, aurum illud esse, ne denario emat, quod sit mille denarium, cum promissa servanda esse negat, quae non sunt iis utilia, quibus promisimus. Breviter, cum omnium mercantium et in vita civili honeste versantium, unam hanc vult esse regulam, ut aut illud, quod utile videtur, inhonestum non sit, aut si inhonestum est, ne videatur esse utile.

Erasmus Roterodamus, immortale Bataviae nostrae decus, ad hanc Ciceronis hominis ethnici in contractibus sanctimoniam, usque adeo stupet, ut parum absit, quin inter coelites et beatorum animas Ciceronem locet. In praefatione siquidem in Tusculanas quaestiones,⁺ in haec verba prorumpit: Quid, aliis accidat, nescio, me legentem sic afficere solet M. Tullius, praesertim ubi de bene vivendo disserit, ut dubitare non possim, quin illud pectus, unde ista prodierunt, aliqua divinitas occuparit. Atque hoc quidem meum iudicium mihi magis blanditur, quoties animo reputeo, quam immensa sit, quamque inaestimabilis aeterni numinis benignitas, quam quidam ex ingenio suo nimis in angustum contrahere conantur. Ubi nunc sit anima Ciceronis (verba Erasmi sunt) fortasse non est humani iudicii pronunciare. Me certe (Erasmi verba loquor, non mea) non admodum, adversum habituri sunt in

⁺Het voorwoord opgedragen aan clarissimo d. Joanni Vlattenno, praeposito ecclesiae Cranenburgensis et scholasteri Aquensi, o.a. in ed. *M.T. Ciceronis Quaestiones Tusculanae*, per d. Eras. Roterodamum acri iudicio restitutae, emendatae et scholiis ut brevissimis, ita doctissimis illustratae. Coloniae, haer. Gymnici excud. 1645. fol. A 3 r. en v. Ex. in de K.B.

ferendis calculis, qui sperant illum apud Superos beatam vitam agere. Haec Erasmus. Non ego.

Verum relicto Cicerone, et qui Ciceronem pene apotheosi donavit, Erasmo, pergam sapientiae monitis mercatorem componere. Ab hac audiet: Non esse temere spondendum, cum noxa praesto sit, fidendum esse, sed videndum cui, non omnia emenda esse, ne necesse sit mox cum Castore omnia vendere,⁺ cavendas esse fenerationes in perniciem publicae societatis comparatas. Monet eadem, cauti uti simus in nominibus et syngraphis faciendis. Quamvis enim in tabulis addas mille cautiones, et juris laqueos, quibus debitor constrictus teneatur, omnia tamen eludet versutissimus Damasippus.⁺ Fiet aper, modo avis, modo saxum et, cum volet, arbor, et in jus vocatus alienis maxillis ridebit.

⁺Martialis VII, 98.

⁺Horat., *Satirae*, II, 3.

Et cujus quaeso est disputare? Utrum magnatibus et nobilibus sit permissum mercari, philosophi. Utrum liceat ex pecuniis usuram petere, philosophi. Utrum fas sit carius quicquam vendere, quam emisti, philosophi. Quis de tota mercatura praecepta tradit, quis sordidam ab opulenta, tenuem a copiosa distinguit? Quis depromtis ex jure naturali, gentium, civili praeceptis eam universam ordinat? Politicus est. At hunc universae philosophiae principem et architectona vocat Aristoteles. Quis mercantibus non minus, quam jurisconsultis, sua principia largitur, honeste esse vivendum, alterum non laedendum, suum cuique tribuendum, ethicus est. Quis docet, in commutationibus vel rerum cum rebus, vel rerum cum pecuniis, vel pecuniae cum pecuniis rei familiaris habendam esse rationem? quis familias exhaurire, nomina facere, rem fidemque consumere vetat? oeconomicus est.

Aristoteles, quo viro nemo philosophatus est sanius, prudentiae civilis administras comitesque facit, experientiam, memoriam, solertiam, ingenium, sententiam et consilium. At hae ipsissimae sunt mercaturae partes et officia. Experientia quando et quatenus et ubi mercandum docet. Memoria debiti creditique rationes in numero habet. Ingenium de rebus mercibusque recte iudicat. Solertia ea media excogitat lucrandi, quae a versutia, et pravis artibus absunt. Consilium mercaturam universam moderatur et regit. Sententia prudentiorum facta et iudicia in commutandis mercibus respicere monet, ne, dum soli sapere nobis videmur, fortunae naufragium debeamus. Audivistis ergo, quam se cum morali philosopho maritet mercatura. Paucula ex speculativa philosophia petamus, ne hanc quoque se fastidire dicat operosus negotiator.

Proprium mercantium est, commutare sedes, et facili mobilitate per omnes terrarum plagas diffundere insatiabilem animum, ire, quo fertilis alicujus orae, et in majus laudatae fama evocat. Nihil tam immansuetum hospitio, horridum situ, coeli natura intemperatum, quod non aliqua lucri spe patria abducat. At horum omnium locorum situs, vias, maris vada, promontoria, portus, quatenus cavendi, quatenus subeundi, nosse oportet. Quae quidem omnia ex geographia nostra peti possunt.⁺ Qui vero singularum regionum sint proventus, commoda, messes, ex physicorum quoque monumentis et rerum naturalium scriptoribus habemus. Docent hi Indiam ebur, Sabaeos thura, Persas sericum, Moluccanos aromata, aurum argentumque Americanos, Chalybes ferrum, aes Suecos, stannum Britannos sufficere.

⁺Walafriid. Strabo, *Geographica*, II, 5, 12, (118).

Cumque expediatur, ea ipsa, quae emit aut precio aesti-

mat, nosse eminentem, de rerum naturis, metallis, arboribus, plantis, aromatibus, animalibus, piscibus, avibus disserentes audiat physicos, Aristotelem, Theophrastum, Oppianum, Dioscoridem, Plinium et polyhistora Solinum. Quaesita per mare Scythicum in Orientem via unde, nisi ex his ipsis scriptoribus non subobscurè colligitur! Unus Plinii locus[†] tantae rei auspiciam, licet inauspicatum hactenus, fecit, tanto facinori ansam dedit. Unde didicimus Africam, etiam versus Austrum, superato Bonae spei Promontorio circumnavigari posse, et hinc in Arabiam, aegyptum, Persas iri, nisi ex eodem Plinio et Strabone![†] Quid Columbo, Vespucioque, primis Americae detectoribus, fiduciam fecit, ut relicto veteri orbe, novo exemplo, proras Occidenti obverterent? Aristotelis, Platonis,[†] et forte etiam Senecae loca in causa fuere.

Praeterea, ab astrologis discet mercator, quae anni tempestivitates quibus locis adeundis, aut cavendis convenient, ex coelo non dierum solummodo incrementa et decrementa, sed et horarum in mari momenta deprehendet, ex Cynosyra, quam Septentrioni, quam oppositae plagae vicinior, ubi et quantum deflectat ab Arcto acus magnetica, et quibus regulis naturae error corrigi possit. Et cum absque ventis, mari, aestu navigare negatum illi sit, utile fuerit, proprios regionum singularum ac partium maris ventos novisse, ut: Notum Adriatici maris arbitrum esse, Boream Germanici, Gallici Circium, Calabriae littorum Japyga, Atabulum Apuliae, Athenarum Sciron paulum ab Argeste deflexum, de quibus in Meteorologicis disputat Aristoteles.[†] Utile fuerit novisse, quae maria et quando procellosa, quae scopulis infesta, quae magis, quae minus, quae citius, quae tardius, quae nunquam aestuent,

[†]C. Plinius Secundus Major, *Historiae naturalis libri 37*. VI, 53.

[†]Plinius II, 67; Strabo I, 3, 4-1, 3, 5 (98-102).

[†]Pseudo-Aristoteles, *De mirabilibus auscultationibus*, cap. 84 en 136 Plato, *Timaeus* 24, 25; *Kritias* 114-118b. Seneca, *Quaestiones naturales*, I, praef. 13.

[†]Aristoteles, *Meteorologica* II, 6.

quam periculosa praetervectio promontorii australis Africae, quam ex portu Sinarum in Japoniam difficilis trajectus, quam infestae navigantibus maris Balthici fauces, quantus in sinu Mexicano a continente aquarum refluxus.

Illud quoque apud philosophos reperire est, oceanum perpetuo motu in occasum ferri, ideoque citius hinc Novum orbem adiri, quam illinc Veterem repeti. Est et ille motus in scholis nostris decantatus, quo a Septentrione in Austrum mare movetur, qui in mari Mediterraneo cernitur, ubi Maeotis per Bosphorum Cimmerium in Pontum Euxinum fluit, Euxinus per Bosphorum Thracium in Propontidem, Propontis per Hellespontum in aegaeum. Ut nihil dicam, de motu peculiari, qui in mari Adriatico ad oram Dalmatiae, Istriae, Illyridis, usque ad ultimos Venetorum recessus deprehenditur, ubi flexus in Meridiem maris impetus versus Flaminiam, postea nonnihil ad Orientem se torquet, plane ut in orbem, ex littorum, uti opinio est, appulsu, circumagi videatur. At ille maris fluxus et refluxus quotidianus, uti inter naturae miracula est, ita solum philosophum disserentem patitur.

Amplius, non ignorare quempiam vestrum opinor, quam ex usu fiet vago mercatori, variis linguis loqui posse, et ad singularum gentium mores, vitaeque instituta se componere. Ergo si Graecos adire volet, Cecropis ore ipsi loquendum, si Venetos, Hetruscos, Ligures, Hispanos, Gallos, Latinas voces addidicisse conducat. Si Arabas, Persas, Syros, Medos, Indos, totumque fere Orientem lustrare animus erit, Arabum quam maxime sermonem sciri interest. Quae omnia ex scholis et ipsis Latinorum, Graecorum, Arabum libris addisci in confesso est. Nec vivere profecto apud exteros

potest mercator, nisi qui gentium se ritibus, moribusque accommodare noverit. Quamobrem consulendi erunt scriptores clarissimi, qui in aegypto a fabis abstinendum esse doceant, in Arabia cum bacillo ambulandum, in Persia non accumbendum, nisi unctis, in Germania hospitem officiis adblandiendum, Graecos rerum novarum esse avidissimos, Hispanos graves et inquieto ingenio, Italos injuriarum tenaces, Gallos civiles blandosque, Anglos joviales, Poenos perfidos, infideles Allobroges. Quae peregrinum mercatorem nescire, et pudori saepe fuerit et dispendio.

Sed satis ostendisse mihi videor, quanta philosophantium et mercantium sit cognatio et societas, quamque ingens literarum et humaniorum artium in facienda mercatura momentum, cui tantum splendoris, dignitatis, ac precii ab illis ipsis artibus accedit, quantum aeterna caducis, animi bona terrestribus purgamentis potiora habentur.

Restat, ut iis respondeam, qui, ut laudatissima coepta sugillant, clamitant: Nihil Mercurio cum Pallade commune esse, strepitus istos forenses aversari Musas, fugere turbulentam urbem, et secessus suos amare ac soliloquia, hic de augendo solum peculio cogitari, nec patientes aures animi culturae commodari. Quasi vero doctorum sermonibus magnas urbes illigari nefas sit, aut ludicros solummodo in iis sermones audiri oporteat, aut rerum colloquia leviorum. Quibus in praesentiarum hoc respondebo, perperam illos philosophari, qui doctrinae studia arceri volunt ab emporiis, ob hoc, quod negotiorum plena sint, cum non ob aliam causam iis locus hic esse debeat, quam ut aures a mercantium strepitu fessae parumper requiescant, et immoderatio pecuniarum cura praeclarissimarum rerum me-

ditione castigetur. Quid, quod rectius in negotiis omnibus versari possit, qui erudito Musarum otio recte uti noverit. Quin, et hoc contendo, cum ad opes eximias atque illustres accesserit litterarum lumen, tum illud divinum quid ac singulare existere. Sed pleni sunt omnes libri, plena exemplorum vetustas, quibus ita statuisse illis temporibus sapientissimos viros constat, opulentissimas quasque urbes scholis, doctoribus, bibliothecis, aliisque sapientiae instrumentis carere non posse. Athenae, Achaiae metropolis, non mercantum solummodo concursu copioso, sed et eruditissimis hominibus, liberalissimisque studiis affluens fuit. Tarentum, Rhegium, Neapolis, plane non opum solummodo, sed et Graecarum artium, ac disciplinarum promtuaria fuere. Capua, Antiochia, non tam civium frequentia, classium robore, mercimoniisque inclaruere, quam iis artibus, quibus aetas puerilis ad humanitatem informari solet. Massiliam[†] quoque Narbonensis Galliae maritimam urbem, linguarum artiumque studiis olim viguisse ex Strabone et Tacito constat. Quin illa terrarum gentiumque dea Roma, annon simul et de expugnando orbe et barbarie cogitare potuit? simul et exercitum ordinare, et dicendi leges scribere? simul et dictatorem castris praeficere, et oratores pro rostris loquentes audire? ut male profecto mihi rationes subducere videantur, qui ob diversarum nationum frequentationes, disciplinarum ornamenta et omnem elegantem doctrinam a civitatibus arceri cupiunt.

[†]Strabo IV, 1, 5; 1, 8 (180, 183); Tacitus, *Annales* IV, 44.

Quod si praesentia magis movent, Venetos spectate, in quorum amplissima urbe, publicae facundiae non mercatorum tumultus, non Adriatici maris fluctus, non ipse leonis (quem insignibus ostentant) rugitus ob-

strepit. Lutetia Parisiorum, hominum multitudine fervet, tumultuatur, sordet. Nec tamen alienum putavit Carolus Magnus, et post hunc multis seculis Franciscus I. ingeniorum gloria regalis solii majestatem irradiari, aut indecorum fore, si vendentium ementiumque litibus eruditae Sorbonensium lites permiscerentur. In Ubiis Colonia, in Pannoniis Vienna, in Boiohaemo Praga, in Vandalis Rostochium, ad Viadrum Francofurtum, ad Vistulam Gedanum, in Vasconibus Burdegala famae celebritatem a negotiationibus pariter, et honestissimo scholarum otio consecutae sunt.

Quod si ad antiquorum tempora recurrere libeat, inter mercatores Solon fuit, gravis Atheniensium legislator, inter mercatores Thales fuit, idem e sapientum numero, et Socrates, ille oraculo Apollinis sapientissimus. Quin et Plato (teste Plutarcho⁺ in vita Solonis) inter divinas animi meditationes, olei venditione in aegypto quaestum fecit. Quorum autoritate tutus mercator, parum aestimare habebit, quae in negotiatores acrius scripsere Gregorius, Chrysostomus, Augustinus et Cassiodorus.⁺

⁺Plutarchus, *Vita Solonis*, cap. 11.

Quae cum ita sint, beatam hanc Amstelodamensium rempub. puto, in qua jam mercatoribus philosophari, et philosophis mercari concessum. Postquam enim summis prudentissimisque rectoribus studium fuit, ornamenta omnia dignitatis et praesidia stabilitatis amplissimae urbi quaerere, pomoria diducere, turres attollere, portus fodere, classibus disjunctissimas terras adire, adhaec Orienti primum, mox et Occidenti armis instare, et sub invictissimis Nassoviae gentis principibus, una cum sociis urbibus, potentissimum hostem patriis finibus propulsare, tandem ad has quoque curas devoluti sunt, ut veram stabilemque gloriam

⁺*Decreti Gratiani*, pars 1, dist. 88, can. 8, 11, 12, 13, in: *Corpus juris canonici*. Ed. Lipsiensis secunda. Lipsiae 1889.

huic loco a litterarum perennitate, ab ingeniorum cultura, et sapientiae praemiis vindicarent. Ut quae civitas orbis pene universi est receptaculum, jam quoque eruditionis audiat, quae totius pene Europae commune est aerarium, prudentiae thesauros recludat, quae mercium omnigenarum est custos, disciplinarum ac ingenuarum etiam artium sit promptuarium.

Habuit jampridem multa, quae mirati fuerunt advenae, at nunc quod laudent. Obstupuerunt Germani, Britanni, Scoti, Cimbri, aedificiorum splendorem, navium in longum exporrectas stationes, spatiosam, potentem urbem, omnibus rebus, quas vel natura suppeditat, vel elaboravit ars affluentem, at nunc eandem praeceptis institutisque philosophiae et literarum stabilitam sentient ipsi. Et erunt inter eos, qui posterius hoc prioribus praeferent, cum illa fortunae deberi videantur, at hoc omne consilii sit, illa annorum ac longioris aevi spoliolum sint, hujus vero fructus istiusmodi, qui per omnium seculorum memoriam vigeant, quos posteritas venerabitur, quos ipsa aeternitas semper intuebitur.

Quare, ut unde exorsa est, eo se convertat oratio mea, vos alloquar, reip. hujus rectores amplissimi. Date manum et praesidium nascenti scholae, quae vobis natales suos hodie consecrat. Defendite, imo producite, non tam eos, quos egregiis praemiis huc evocastis, quam optimas artes, sine quibus parum ornata, parum instructa, respublica aut fuit unquam, aut erit. Martem vestra ope armatum vidimus, sensit Hispanus, navibus, auro, terris, etiam ubi terras esse non credidimus, exutus. Jam Minervam, illam eruditionis, humanitatis, sapientiae deam, intra portas vestras ac moenia recipite, non ut bella gerat, sed ut de veterum eam bellis disse-

rentem audiatis, non ut regna urbesque evertat, sed quibus consiliis surgant cadantque, doceat, non ut res Romanorum ac Graecorum ipsa gerat, sed loquatur, non ut mercari cives vestros, sed sapere doceat, ut quae loca adeunt, quibus ventis navigant, quod coelum mutant, quos populos peregre frequentant, quas merces emunt, qua fide, quo candore res augeri debeant, propius ab ea discant. Regum, imperatorum, principum laudatissimorum vestigiis insistitis.

Bibliothecam, hoc est, tot eruditaram mentium commenta et lucubrationes, tot sapientiae, et veritatis doctores civibus vestris donastis. Jam insuper illos, qui vestris auspiciis, quod in iis libris solidum, erectum et frugiferum est, viva voce in animos diffundent. Gratias ergo vobis reipublicae hujus, ecclesiae, civium et modestissimae juventutis nomine ago, qui, si bona sua norint, ratum habebunt, quod dixi, si non norunt, discent propediem, quantum sit cum doctrina virtutem imbibisse.

Vos vero viri nobilissimi, spectatissimi, doctissimique, sive cives; sive advenae estis, animis, linguis illustri huic gymnasio favete. Erit hic, ubi perfuncti negotiis, animum componetis, ubi afflictis solatium petetis, ubi inopinato lucro aucti mentem temperabitis ab insolenti laetitia, ubi audaciae in exponendis mercibus occursabit prudens timor, timorem moderabitur fiducia, fiduciam scientia, scientiam recti conscientia. Si patres estis, volupe mihi erit de liberis vestris bene mereri, si non estis, de vobis ipsis. Etenim in hoc nati sumus, in hoc educati, ad hoc vocati, ut ea, quae didicimus, non nostra sint, sed et aliorum. Tum demum vos profecisse scitote, cum litteras, et earum professores aestimare didiceritis.

Hactenus fines possessionum propagare studuistis, in latifundiis totos lacus absorbuistis,⁺ trans oceanum villicos misistis, nullibi non fluminum ripas aedificia vestra, villae, praedia praetexunt. Jam discite majorem et spatiosiore esse sapientiam, quae divina omnia et humana, praeterita et futura, coelum, terras, maria complectitur. Preciosarum rerum pompam in domibus vestris explicatis, at pretiosior sapientiae ac literarum supellex, in qua auro, argento, gemmisque omnibus plus fulgent virtutis et honesti praecepta, in qua hoc ad precium facit, quod per fortunam non obvenit, quod sibi illam quisque debet, nec pravis artibus paratur. Cum mercium, quae in hanc urbem advehuntur, molem, varietatemque conspiciatis, naturae exiles particulae in conspectum veniunt, cum philosophia occurret, simillimum toti naturae spectaculum videbitis. Magnum vos aliquid praestitisse putatis, cum Gallias, Germaniam, Hispaniam, Africam, Indiam annis aliquot obivistis, et quidem itinere laboriosissimo, et tot periculis circumsepto. Philosophi animus haec omnia coram videt, coram lustrat, omnia velocius, quam sol ipse, obit, et obit quoties vult, discriminum omnium securus. Sed libet quaerere ex vobis, ut vel invitis confessionem extorqueam, annon philosophiam expeteretis, si beneficiaria, si lucrosa, si utilis esset? Affirmabitis opinor. At qui beneficiaria non sit, quae rerum omnium uberem scientiam suppeditat? qui lucrosa non sit, quae menti lumen, voluntati sanctitatem, affectibus ordinem ac quietem largitur? Has opes cum possideat sapiens, non minus opulentus est, quam vos, non minus splendidus, quam vos, non minus beatus, quam vos. Et profecto si callidi rerum aestimatores, fundos, agros magno aestimant, quia his pignoribus minus no-

⁺De Beemster werd drooggemaakt 1608-1612, de Purmer 1618-1622 en de Schermer 1632-1635. De schout Jan ten Grootenhuys, als eerste genoemd in de opdracht van de oratie, was een der eerste ondernemers van de droogmaking van de Beemster en een der eerste hoofdingelanden.

ceri posse credunt, quanti putabitis aestimandam eruditionem, quae nec incendio eripitur, nec naufragio absorbetur, et inter ipsas regnorum concussionibus ac motibus inconcussa manet.

Vos denique adolescentes et juvenes, quotquot adestis, parentum vestrorum solatium et amor, reip. hujus spes, erudita propago, eum quoque ad hanc rem animum conferte, qui egregiis exercitationibus erudiri, et bonae mentis succo imbui cupiat. Tum magni eritis et sapientes, cum placere vobis coeperint sapientiae prisci ac primi inventores, Plato et Aristoteles, quorum severa lectione non solum intellectum a foedo ignorantiae situ vindicabitis, verum etiam de hostibus vestris, ira, voluptate, libidine, audacia, ambitione, prodigalitate triumphabitis, idque eo gloriosius, quo plus est, sibi, quam aliis imperasse. Ne vitam credite illam, quam ex aere trahitis, sed quam ex studiis, nec splendidum putate auro vel argento circumfulgere, sed doctrinae luce, dum alii pecunias numerant et ad stateram expendunt, vos sapientum verba et voces, dum alii aes, piper, linum, ponderant, vos philosophiae momenta. Dum alii peregrinantur, fluctibus jactantur, aut latronum saevitiam experiuntur, vos domi intellectum per illustrium scriptorum monumenta securi circumferte, et dum Morinorum spolia repetunt audaces Neptuni filii, vos doctorum hominum commentationes, quas posteritatis esse voluerunt, in usus vestros, Dei in primis gloriam, patriae ac ecclesiae salutem convertite.

DIXI

[De wijze koopman]

Caspar Barlaeus DE WIJZE KOOPMAN Rede over de band tussen de handel en de studie van de wijsbegeerte gehouden bij de inwijding van de Illustere school te Amsterdam op 9 januari 1632

Gebed tot de almachtige God voorafgaande aan de rede

ALMACHTIGE, eeuwige God, Vader van onze Heer Jezus Christus, wij bidden U ootmoedig, dat Gij deze dag, waarop wij de geboorte van deze Illustere school vieren, tot een gunstige, gelukkige en heilzame dag wilt maken voor de raad en de burgers van Amsterdam.

Voor uw aangezicht staat ootmoedig het stadsbestuur; het vangt een groot werk aan onder uw leiding.

Voor U staat ootmoedig de Kerk, en daar zij zonder U niets vermag, bidt zij van U alleen de voortgang van dit grote werk.

Voor U staat ootmoedig de burgerij van hoog tot laag en zij draagt haar dierbaarste panden, haar door uw genade op aarde gegeven, in dit nieuwe heiligdom der Muzen, voor het altaar van deugd en wijsheid, op aan uw eer en dienst.

Voor U staat ootmoedig de jeugd, het toekomstig gewas van deze kweekschool, en ze wijdt de vruchten van haar studiën aan uw naam, en aan uw heil en dat van het vaderland.

Geef, zeer genadige God, dat deze stad, groot van gebied, dichtbevolkt, beroemd door de faam van de handel, het loon van groter faam mag ontvangen uit het loon van dit onderwijs.

Maak, dat zij de goddelijke dingen leert kennen, zij die het menselijke zo volop bemint. Maak dat zij de menselijke dingen leert kennen want het is belangrijk na het goddelijke, ook het menselijke te kennen.

Leer haar het goddelijke kennen, opdat zij het goddelijke moge navolgen. Leer haar het menselijke kennen, opdat zij het goddelijke de voorkeur geve. Dat zij, die in de winst de vreugden voor het lichaam zoekt, in de filosofie de medicijn voor de ziel moge zoeken! Moge zij bij de filosofie troost voor haar zorgen vinden, zij die in de handel alles vol kommer vindt. Dat zij zich eerst dan rijk acht, niet als zij pralend wijst op de bescherming door het onbestendige geluk, maar als zij zich beroemt op de onveranderlijke schat van wijsheid en eruditie.

Gij, o God, hebt deze stad door uw wijsheid gegrond, Gij hebt door diezelfde wijsheid mensen van zoveel verschillende volken tot een gemeenschappelijk leven tezamen gebracht, en hebt hen door woonplaats, huwelijk en door gemeenschap van taal onderling verbonden.

Geef, dat door de genade van die wijsheid de verbondenheid van deze gemeenschap nog hechter wordt, dat de burgers toenemen in wijsheid, heiliger zullen leven, de liefde tot geld, roem en begeerte zullen matigen door een juist inzicht, opdat zij, die de hele wereld in hun bezit hebben, dit ene leren, dat de wijze slechts zeer weinig van node heeft. Dat dit hun hoogste wijsheid zij: dat zij U als de ware God kennen en die Gij gezonden hebt Jezus Christus.

Dat dit hun tweede wijsheid moge zijn: dat als zij in het buitenland schatten najagen, zij thuis de deugd zullen zoeken, en alleen datgene vijandig achten wat vreemd is aan de deugd.

Dat dit hun hoogste wijsheid zij: dat zij in dit theater van de natuur, de grootheid, de verscheidenheid en de schoonheid van uw werk zullen aanschouwen en

daarin de duidelijke bewijzen van Uw goedheid, wijsheid en macht zullen bewonderen en vereren.

Onderwijs Gij de bestuurderen dezer stad: de schout, de burgemeesteren, schepenen, raadsleden en curatoren met de geest van verstand en wijsheid, opdat zij het hun toevertrouwde schip door zovele stormen en langs zovele klippen, die elk mensenleven bedreigen, naar de haven van het algemeen welzijn mogen sturen.

Schenk aan alle predikanten der Kerk, die in deze stad de naam van Christus naar het bevel van uw woord verkondigen, rijkelijk uw genade, opdat hetgeen waarvan zij vroom getuigen, krachtig mag overtuigen, wat zij op heilige wijze leren, nauwgezet mag worden geloofd, en wat zij tot 's mensen heil vermanend spreken, ook tot een heilzame praktijk mag leiden.

Verzamel de verstrooide leden van uw Kerk, opdat zij, welke verscheidenheid van meningen hen ook verdeeld mag houden, door de liefde die machtiger is, verenigd mogen worden.

Verbind de harten der burgers door wederzijdse liefde, en laat de oorzaken van alle geschillen ver van deze muren blijven. Geef, dat zij, die tot nu toe volgelingen van Mercurius waren, nu leerlingen van de wijsheid genoemd zullen worden, eenvoudig, maar met smaak, geïnteresseerd in geld, maar zonder schade voor een betere interesse, dat is wetenschap en deugd.

Zegen de eerste aanvang van deze school, opdat zij niet een leermeesteres of moeder van alleen maar kennis of ijdele wetenschap worde genoemd, maar ook van rechtschapenheid.

Vermeerder uw gaven in ons, opdat wij, wier taak

het is de jeugd te onderwijzen, het aan uw genade mogen toeschrijven als wij op gelukkige wijze het onderricht hebben gegeven.

Ontsteek in de harten der leerlingen de begeerte naar de hoogste wetenschap. Leer hen, die zich schamen, dat zij niets weten, uw werken; die zich schamen dat zij zondigen, leer hen dat zij in uw wet wandelen, en blijf geven van vroomheid tot U, van gehoorzaamheid aan hun ouders, van leergierigheid tot hun leermeesters, opdat zij niet te kort zullen schieten als ze eens de stad met wijze raad moeten schragen, de kerk met welsprekende stem moeten onderwijzen en ook de scholen met heilzame lessen moeten leiden.

Hoor, verhoor ons door en om der wille van uw eniggeboren zoon Jezus Christus, die als waarachtig God, met U en de Heilige Geest leeft en regeert in eeuwigheid. Amen.

Rede van Caspar Barlaeus bij de opening van de Doorluchtige school te Amsterdam

Hoogedelachtbare Heer Schout, edelachtbare Heren Burgemeesteren, en Schepenen, weledelgestrengte Heren Raadsleden en edelgrootachtbare Heren Curatoren, weleerwaarde Heren Predikanten, weledelzeergeleerde Doctoren, Magisters, Rectoren, weledele Heren Burgers en Kooplieden, Heren Studenten, en zovelen die deze plechtigheid met hun tegenwoordigheid vereren.

TELKENS, wanneer ik deze uw stad, die nu ook de mijne is geworden, aanschouw, en mijn ogen laat dwalen langs al haar sieraden en schoonheid, sta ik in twijfel wat ik in haar het eerst en het laatst moet bewonderen. Hier word ik geboeid door de aan God gewijde kerken en de hoogoprijzende huizen voor behoeftigen, of de tot in de wolken reikende torens en lichtbakens, ginds houden de in de kanalen geplaatste dammen en sluizen, elders de grote beurzen van de kooplieden en overal de vele bogen en gewelven der bruggen mijn blikken vast.

Daar is de ontzagwekkende hoeveelheid koopwaar, uit de vreemde aangevoerd, daar is de menigte en macht van schepen en de uitgebreide havens, daar zijn ook de rondom de stad gelegen aanlegsteigers van de vloot, dit alles doet de toeschouwer verstomd staan.

Als ik de wijde omvang ervan in ogenschouw wil nemen, dan leidt de schoonheid der gebouwen mijn aan-

dacht af. Wanneer ik door de schoonheid daarvan gefascineerd wordt, komt het drukke verkeer der burgers mij in verwarring brengen. En wanneer ik daar aandachtig naar sta te kijken, ontdek ik in die veelheid, de wijsheid van de bestuurderen, de eerbied voor de wetten, de gehoorzaamheid der ingezetenen, hun bedaardheid en wat het voornaamste is, hun zin voor orde.

Ik acht het ook een niet geringe zaak, dat ik me overgeplant zie in een stad, die drijft te midden van poelen en moerassen, waar het gewicht van zovele gebouwen wordt gedragen door palen, en ondersteund door bossen, en waar vergane pijnbomen de bloeiendste handelsplaats van geheel Europa stutten. Zodat het werkelijk lijkt alsof de natuur en de menselijke arbeid, het talent en het fortuin, de aarde en de zee gewedijverd hebben bij de opbouw van haar grootheid.

Dit alles echter, hoe uitnemend, kostbaar en bewonderenswaardig ook, en hoe beroemd het deze welvarende stad ook heeft gemaakt in dit land en daarbuiten, dit alles moet toch geringer worden geschat dan het besluit van de edelachtbare bestuurderen en raad om op een voor deze plaats nieuwe en ongebruikelijke wijze vandaag een bijzonder sieraad aan hun stad toe te voegen, namelijk een openbare leerstoel voor de studie der wijsbegeerte en letteren.

Het heeft de waardige en wijze mannen behaagd dat, waar tot nu toe de zetel van Mercurius en de woonplaats van Plutus gevestigd waren, nu ook een tempel voor Pallas en Phoebus aanwezig zou zijn, dat de luister der rijkdom verlicht zou worden door de stralen der geleerdheid en dat men zou leren om de rijkdommen beter op hun waarde te schatten, door bij het

gebruik ervan uit de werken der filosofen te putten. En inderdaad, het was hoognodig dat de stad, die de gehele wereld vervult met de roem van haar rijkdom, eindelijk ging denken aan middelen om onsterfelijke roem te vergaren.

Het werd tijd, dat de burgers, ingesteld op koophandel, hun kinderen zouden opvoeden tot een hogere verwachting, opdat de vergankelijke rijkdom die ze bezitten verbeterd zou worden door de kennis der hoogste wetenschappen en door de onsterfelijkheid van de roem die aan de levenden niet ontnomen kan worden noch aan de doden.

Er is geen prachtiger en roemrijker zaak dan dat diezelfde volken, die de lust om te kopen en te verkopen, uit alle delen van de wereld hierheen pleegt te drijven, nu ook naar de wetenschappelijke markt kunnen reizen, zodat zij niet slechts de winkels en pakhuizen zullen kunnen bezoeken, maar ook de binnenkamers der Muzen, en als de oren vermoeid zijn door het marktgeschreeuw deze verkwikt kunnen worden door de zoete aanspraak van de Muzen.

En omdat met dit loffelijk streven hier vandaag een aanvang wordt gemaakt, zal ik volgens de oude gewoonte der scholen een toespraak houden en Minerva, deze godin der wijsheid eeuwig aan de stad opdragen, terwijl de wapens en het gedruis van Mars gehoord worden, terwijl de vrijheid in gevaar is en er voortdurend terugkerende oorlogsstormen zijn.

Daarom heb ik me een zodanig onderwerp uitgekozen, dat naar ik meen, bij de aard van deze stad en burgers, en bij deze rijke koopmansstad paste; ik heb daarbij de vissers nagevolgd, die aan hun haak het verleidelijke en lokkende aas bevestigen.

Want ik heb altijd gezegd, dat zij op bijzonder dwaze wijze hun tijd verspillen, die op de beurs verzen voordragen over de slag met de Lapithen, die in de legerplaatsen dialectische redeneringen de ruimte in slingeren, die op preekstoelen overdreven voorstellingen van vroegere koninkrijken en heerschappijen geven, bij banketten snikkend spreken over het lot van Hecuba of Andromache, en de leerlingen op school vermoeien met oefeningen die op raadsvergaderingen thuis horen.

Daarom heb ik gedacht, dat ik mijn doel voorbij zou schieten, als ik voor een gehoor van kooplieden, mensen die begerig zijn naar winst, waar het gerinkel der goudstukken klinkt, in een stad die ingesteld is op geld verdienen, over iets anders zou spreken dan over handel, winst en rijkdom. Niet om hun in het geldverdienen te onderwijzen, maar om hun te leren het op een wijze manier te doen, niet dat ik voorschriften zal geven over de kunst om winst te maken, ik moet U ronduit bekennen, dat ik daarvan niets weet, maar om de beste wegen daartoe met U te onderzoeken, niet om de drang naar rijkdom te veroordelen, maar om deze in bedwang te houden met de teugels van een juist inzicht.

Dit wil ik aantonen: dat er een bijzonder goede wisselwerking bestaat tussen de koophandel en de studie der letteren en wijsbegeerte, dat de zorg voor het vergroten van het bezit niet door overdenkingen van de geest wordt tegengewerkt en dat het ook omgekeerd niet geschiedt, maar dat handel en filosofie op de beste gronden samenwerken, zodat mijns inziens de koopman des te gelukkiger zal zijn naarmate hij de wetenschap beter kan beoefenen.

De Atheners hebben hun filosofen horen spreken over hun staatsaangelegenheden, de Lacedaemoniers hun wetgevers, de Romeinen hun censoren, en de Amsterdammers zullen het mij, een aanhanger van Aristoteles, niet kwalijk nemen als ze mij horen spreken over de voortreffelijkheid der deugden en de plicht van de kooplieden, al zijn wij minder befaamd dan Grieken en Romeinen.

Terwijl ik dit zal doen, waarde toehoorders, moet ge Uw geest voor korte tijd vrijmaken van de zorg voor geld, want over die zorg voor geld ga ik thans in mijn rede handelen.

Handeldrijven is al een zeer oude zaak, maar wijs zijn is dat ook! Zodat ik niet kan vaststellen of de handel uit de wijsheid is ontstaan, of dat de wijsheid uit de handel is voortgevloeid.

Dit is zeker, dat beide kunsten elkaar wederzijds hebben bevorderd. Want de wijzen hebben geloofd dat, zonder de omzet van koopwaren, niet kon worden voorzien in de behoeften der mensen, terwijl het vaststaat, dat men daardoor weer een impuls tot wijsheid krijgt.

Immers, de kooplieden hebben een scherp verstand, en terwijl ze zeer op hun hoede zijn om niet bedrogen te worden, gaan ze te rade bij de wijsheid. De zorgvuldigheid van oordeel wordt gescherpt door hoop op gewin, deze hoop op winst wordt geprikkeld door de nuttigheid, het nut wordt aanbevolen door de behoefte, en deze laatste, door velerlei ervaring zeer geoefend, heeft een vaardigheid ontwikkeld om niet op één manier een zaak te ondernemen.

Hierom is, naar mijn mening, door de Ouden tot god van het inkopen en verkopen gesteld niet de opvlie-

gende Mars, niet de wufte Venus, niet de bekrompen Luna, niet de lachwekkende Vulcanus, maar de verstandigste van alle goden, Mercurius, de schepper van wijsheid en welsprekendheid, om te kennen te geven, dat de kooplieden én wijsheid én welsprekendheid nodig hebben, het eerste opdat zij eerlijke winst van oneerlijke kunnen onderscheiden, het tweede om door een verleidelijkheid van woorden hun waren te kunnen aanprijzen, die zij naarstig trachten aan de man te brengen.

Daarom hebben ze hem de haan toegevoegd, het symbool van de waakzaamheid, om aan te tonen dat een koopman er vroeg bij moet zijn en waakzaamheid moet betrachten, bij alle gelegenheden moet opletten om zaken te doen.

Al lang geleden heeft Plautus in zijn *Stichus* uitgeroepen:

'Behouden keer ik, na mijn zaken succesvol afgewikkeld te hebben, naar huis terug. Ik dank Neptunus en de weersomstandigheden, evenals Mercurius, die mij bij mijn zaken heeft bijgestaan, en mijn kapitaal door winst verviervoudigd heeft'.

Ge zult de oudste geschiedenis en het eerste ontstaan van de handel nergens beter kunnen opsporen, dan in de letterkundige werken en de boeken der wijzen.

Ze leren ons, dat in de eerste eeuwen, toen alle bezit bestond in de rijkdommen der natuur, de eerste kooplieden landbouwers en veeherders waren. Ze leren ons, dat in de scholen der filosofen de veel gebezigde uitdrukking van verwisselbare rechtvaardigheid, 'justitia commutativa', afkomstig is van de handelaren, zodat het duidelijk is, dat de aangelegenheid, waarover ik spreek deel uitmaakt van de moraalfilosofie.

Aristoteles geeft in de boeken waarin hij de politicus beschrijft, voorschriften over de kooplieden, om aan te tonen dat het tot de vervolmaking van een wijs politicus behoort om de kunst van de koophandel te beheersen.

En de goddelijke Plato, in die werken waarin hij schrijft over het grondvesten van de volmaakte staat, wil dat daarin kooplieden opgenomen worden, niet slechts zij die materiële zaken voor een bedrag kopen en verkopen, maar ook zij die geestescultuur, wetenschap en kunst voor een redelijke prijs aan anderen verkopen.

Zelfs Pythagoras, die ouder is dan Plato, heeft de gehele handel naar drie soorten mensen onderscheiden, te weten zij die gekomen zijn om te verkopen en zij die gekomen zijn om te kopen, welke beide soorten, zoals hij zei, vol zorg zijn en daarom minder gelukkig, terwijl de derde soort alleen maar naar de markt komt om toeschouwer te zijn, en alleen deze hield hij voor gelukkig, omdat zij zonder zorg gratis kunnen genieten.

Homerus, die meer wijsheid bezat dan welke Griek ook, die meer dan wie ook heeft onderwezen in hetgeen de mens nuttig is, heeft de handel zo waardevol geacht, dat hij Pallas zelf, de godin der wijsheid, geen betere gedaante wist te geven, dan die van koopman. Want toen zij Telemachus toesprak, en zich voordeed als Mentos, zei Pallas op liefelijke wijze dat zij de zeeën doorkliefde om het ijzer, dat zij in de schepen vervoerde, te verhandelen voor koper uit Temese. Ziedaar de handeldrijvende Pallas!

Ook Jupiter Panomphaeus, uit wiens hoofd, naar men zegt, Pallas is geboren, heeft op de beroemde verko-

ping van zielen (bij Lucianus beschreven), de hele zwerm filosofen voor een zacht prijsje van de hand gedaan. Ziedaar Jupiter als koopman!

Nog beter bekend is dat de handel in de oude tijd, beschaving en wijsheid tegelijk met de koopwaar over de gehele wereld heeft verbreid.

Solon, die de wetten voor Athene heeft ontworpen, en vele andere Grieken, hebben door de handel hun waren uitgevoerd, en het op hun beurt mogelijk gemaakt, dat hun medeburgers kennis maakten met uitheemse zaken. Als Plutarchus het leven van deze wijze Solon verhaalt, zegt hij dat de handel een roemrijke zaak was, waardoor omgang met de Barbaren tot stand werd gebracht en vriendschapsbanden met koningen werden aangeknoopt. Ik ben van mening dat de Spartanen, overigens een wijs volk, verder van de wijsheid zijn afgedwaald naarmate zij in een afwijzende houding de kooplieden hebben verboden om winst te maken.

Caesar met zijn welversneden pen, schrijft over de Galliërs, dat zij vooral Mercurius vereerd hebben, omdat hij de ontwerper van alle kunsten is geweest, een gids op wegen en reizen, die naar hun mening een zeer grote invloed had in het behalen van winst en in handelseangelegenheden.

En hoe gebruikelijk het bij de Romeinen is geweest, overigens een zeer wijs volk, geld uit te lenen, schulden te maken, en met aangegane leningen het rijke familievermogen te gronde te richten, leert Flaccus in die leerzame satyre, waarin hij onder de persoon van de koopman Damasippus, die kooplieden van zijn tijd hekelt, die op de beurs bankroet waren gegaan en als de grote Bias⁺ uit de stad Priene, zonder een cent

⁺Griekse filosoof, een van de zeven wijzen van Griekenland.

moesten vertrekken, om zich als een late bekeerling tot de filosofie te begeven.

Uit dit alles trek ik de conclusie, dat de grote vertegenwoordigers van geleerdheid en wijsheid een gemeenschappelijke band hebben gekend tussen handel en wijsbegeerte, zoals die ook tussen alle andere kunsten bestaat, en dat zij over de zelfde dingen, die ons nu bezig houden, diepzinnig hebben gesproken.

Maar thans wil ik de deugden der kooplieden eens aan een nadere beschouwing onderwerpen, en met de gewichtige regels aan de filosofie ontleend, aantonen hoe de wijsheid hun ondeugden kan genezen.

Allereerst waarschuwt de wijze de koopman ervoor te waken, dat hij niet al te begerig zal zijn. De natuur heeft het immers zo ingericht dat men om goed te leven niet veel van node heeft. Zij die bovenmatige rijkdommen najagen, verliezen ook dikwijls bovenmatig en wanneer ze alle hoop op geluk toevertrouwen aan zee en wind, wordt hun hebzucht bestraft met armoede en schande. Zo komen sommigen ten val door hun overdaad, anderen door hun eerezucht, en weer anderen door onberaden winstbejag, omdat de vermanende stem der wijsheid hun ontbreekt. Het doet er niets toe hoeveel er in de schatkist ligt, als wij voortdurend narekenen, niet wat er verworven is, maar hoeveel er nog te verwerven valt.

Immers, niet degene die veel heeft is rijk, maar die weinig begeert. En hij, die weinig heeft is niet arm, maar wie teveel begeert, wie meer tracht te verkrijgen, dan wat hem ontbreekt, begeert het eindeloze. Toen Cleanthes, de filosoof, gevraagd werd, hoe men rijk kon worden, antwoordde hij heel scherpzinnig: door arm te worden aan begeerte.

Zij, die telkens wat anders begeren, ontberen juist wat in dit gezegde is uitgedrukt en ze zijn arm met al hun grote wensen, en, terwijl ze zowel het Oosten als het Westen gelijkelijk met animo verslinden, beelden ze zich een gelukzaligheid in, die ze nooit zullen verkrijgen. De wijsgeer noemt de geest van de mens rijk, en niet de geldkisten, hoe vol ze ook zijn; zolang de geest lijdt aan geldzucht is ze arm.

De rijkdommen plegen gewaardeerd te worden naar de hoeveelheid, maar ge kunt de hoeveelheid niet juister afmeten, dan naar de tevredenheid met de dingen. Als deze niet volgt, zal degeen, die steeds meer verlangt, nooit van zijn leven rijk zijn.

Stel U voor, dat iemand luxueus wil leven van een grote hoeveelheid goud, hij heeft een mooie behuizing, is keurig gekleed, heeft tien bedienden, bezit uitgezocht huisraad, om jaloers op te worden; stel U ook een ander voor, die dit alles veracht, en voor zijn onderhoud genoeg heeft aan honderd sestertien, wie van de twee moet men voor rijk houden? Degeen die een slaaf is van ijdele begeerte en nooit genoeg heeft, of de ander die de begeerte beperkend, meer gelijkt op iemand die overvloedig bezit heeft?

De wijzen hebben geoordeeld, dat men iemand niet naar zijn rijkdom moet schatten maar dat men de maatstaf moet aanleggen naar zijn levenswijze en beschaving.

De man die veel nodig heeft om zich en de zijnen te onderhouden, bezit niet meer dan hij die heel weinig nodig heeft.

Mijn inzicht wordt gedeeld door de mannelijke en strenge school der Stoicijnen, die hen tot rijken uitriepen, die genoten wat de hemel en aarde te genieten

gaven; en die stelden dat niets zo bekrompen en kleinzielig is, als die zaken te beminnen, die de grote menigte, in hebzucht ontstoken, najaagt.

En de Peripatetici, onze geestverwanten, die rijper, geleerder en ernstiger zijn dan wie ook, ofschoon ze allermint het geld en andere hulpmiddelen van het leven versmaden, beperken toch de hang daartoe door matigheid. En terecht is het voor hen een vraag of het wel juist is dat iemand bezitter is van meer goederen dan hij kan overzien.

Bovendien verheugt het de filosoof, dat onze koopman heeft geleerd, bij overvloed aan rijkdom zijn zinnen daar niet aan over te leveren, en dat hij, al zou hij Croesus overtreffen, niet ophoudt Numa[†] te zijn. Hij houdt alles wat hij bezit voor vergankelijk en voorbijgaand en hij beschouwt het niet zo zeer als een gave van de deugd en van het verstand als wel van het geluk en de tijdsomstandigheden.

[†]Romeinse koning, o.a. door Cicero geïdealiseerd.

Dat wist de Laconiër ook, die tot iemand die Lampis[†] van Aegina hoog roemde en gelukkig prees omdat deze hem zeer rijk toescheen, antwoordde dat hij zich niet bekommerde om geluk dat aan een zijden draadje hing. De wijsheid waarschuwt ervoor om rijkdommen niet ten behoeve van de hartstochten maar van de rede te gebruiken. De wijsheid wil dat zij, die beoordeeld naar de fortuin, voor zeer hoog worden gehouden, nederig van gemoed zullen zijn. Geld moet geen werktuig voor ondeugden zijn, of een schande voor de Schepper, maar tot Zijn eer strekken, het moet niet tot verderf van de medemens dienen, maar het moet bijdragen tot diens welzijn. De wijsheid veracht de rijken niet maar staat positief tegenover hen, doch op één voorwaarde, namelijk, dat ze rijk zijn

[†]Een reder, die zich door grote energie uit een armoedig bestaan tot een rijk man had opgewerkt.

zonder iemand onrecht te doen, prachtvol maar zonder overdaad, vrijgevig doch zonder vertoon, deftig maar zonder kleingeestigheid, godsdienstig maar zonder bijgelovigheid.

Een koopman met een oprechte en goede geest (over zulken spreek ik hier en onder zulken leef ik hier), maakt onderscheid tussen deugd en ondeugd, zoals hij onderscheid maakt tussen goede en slechte koopwaar, en zoveel talenten hij thuis telt, zoveel verplichtingen schrijft hij zich zelf voor. Wanneer hij zijn geldstukken nauwkeurig beziet, stelt hij zich voor, hoe op de ene de vroomheid is afgebeeld, op de ander de eerlijkheid, op weer een ander de trouw, de voorzichtigheid of de vrijgevigheid. Op deze voorwerpen, dus die tot het kwade kunnen prikkelen, ziet hij de beelden van rechtschapenheid. Zodat, als hij alle geldstukken terzijde legt, het lijkt alsof hij een verzameling deugden ter zijde heeft gelegd. Hoe overvloediger hij in het bezit van goud is, des te minder wil hij zondigen, hoe glanzender het goud is dat hij bezit, des te nederiger wil hij zijn. Hoe vaker hij winst behaalt des te menigvuldiger overdenkt hij de lof van de weldadige God. Hoe zeldzamer hij winst behaalt, met des te meer godsdienstigheid heeft hij ontzag voor de goddelijke voorzienigheid. Als de boekhouder de rekeningen in wanorde heeft gebracht, als op de beurs de debiteur de betaling staakt, of als de zee een kostbare lading koopwaar heeft verzwolgen, zoekt hij spoediger zijn troost in de filosofie, die geleerd heeft buiten de deugd, al het andere weinig te waarderen. En hij overweegt nauwgezet dat de hulpmiddelen van het leven nu eens deze dan gene met gulle hand worden geschonken, op dezelfde wijze als de zee met de getijden toevloeit of wegebt.

Daarom zijn zij, die, als er een tijd komt dat hun zaken aanmerkelijk slechter gaan, de moed meteen opgeven, of weet ik welke Goden honen en dan weer naar de hemel, dan naar de zee hun lasteringen werpen, geen wijzen.

Van de wijsgeren zouden ze immers leren, dat een goed mens niets zal doen, dan zelf de schuld op zich nemen.

Hij is rijk, die hoewel hem alles ontbreekt, zich zelf genoeg is, en hij moet niet wanhopig zijn, die ofschoon hij alle goederen mist, alles in hope bezit. De wereld kan slechts van één tegelijk zijn, en wordt om beurten in bezit gehouden, de mens wordt uit dit deel van zijn goederen uitgestoten om over iets anders gesteld te worden. En het is niet twijfelachtig, dat er in de armoede meer materiaal is om zijn geest mee te versterken dan in de rijkdom, omdat in de armoede de geestkracht van de deugd hierin bestaat dat men niet terneergebogen of gedepimeerd wordt.

Daarom zal hij de rijkdom gering achten, niet alleen als ze afwezig, maar ook als ze aanwezig is, omdat hij voelt dat hij bij haar komst en bij haar verdwijnen niet uit zijn evenwicht gebracht wordt.

Alle landerijen zal hij de zijne achten, al heeft hij er geen, en die hij wel bezit, zal hij alsof ze ook van anderen kunnen zijn, niet verachten, maar met weinig hartstocht beminnen.

Wat ik U zeg lijkt een paradox. Ik ontken dat niet. Maar dit was evenwel de wijsheid van Aristippus en Socrates. Zo was ook het gevoelen van Zeno, Cleanthes, Crates, Chrysippus, Epictetus, zij spraken gewoonlijk op deze wijze.

Ook dit is bij kooplieden zeer te loven en te prijzen,

dat ze als zij met een grote winst gezegend zijn, deze met de armen delen en van hun gouden oogst enkele aren welwillend aan de behoeftigen afstaan. Niet Fortuna, maar God, die genadiger is, houdt rekening en verantwoording, en daaronder is ook deze regel, dat Hij hem rijk begunstigt, die anderen met evenveel vrijgevigheid te hulp komt. Wat een ander krijgt, maakt de gever niet armer, en daar het mens-zijn gemeenschappelijk is voor rijken en armen, is het ook menselijk dat de arme niet dat ontbreekt, zonder hetwelk hij geen menswaardig bestaan kan voeren. God heeft gegeven, opdat hetgeen Hij gaf, door hen ontvangen zou worden, aan wie Hij minder heeft gegeven. Hij heeft het geschonken, om door zijn voorbeeld hen, die zonder voorbeelden niet weldadig kunnen zijn, tot vrome edelmoedigheid te nodigen. Hij heeft gegeven, opdat zij, die niet gratis weten te geven, een beloning verwachten van Hem, die de enige is, die zonder hoop op beloning kan geven.

Hoe belangrijk is het bij koop en verkoop niets voor nuttig te houden dat niet tegelijk eerlijk is, en een rustig geweten niet achter te stellen bij eigen baat.

Hoe belangrijk is het ook niet te willen bedriegen, zelfs als dit vrijwel zeker niet zal uitkomen, of tot eigen schade bij contracten oprecht en waarachtig te zijn. Hierover handelt Cicero met de heiligste overtuiging in zijn boek over de plichten, en hij stelt ons een bewonderenswaardig voorbeeld van deugd voor ogen door te zeggen, dat handeldrijven vrij moet zijn van elk bedrog en drukt dat streng uit in die geheiligde uitdrukkingen van een oude tijd: 'Onder goede mensen behoort goed gehandeld te worden', en: 'alle dingen behoren naar een rechtvaardige maatstaf en te goeder trouw gemeten te worden'.

Ja, deze man, die zeer ver stond van de kennis van de ware God, onderzocht die gewetenszaken, die we kleinigheden zouden noemen, en hij woog de beslissende momenten van eerlijkheid bij het opstellen van contracten nauwkeuriger dan zij die prat gaan op de eretitel van Christen.

Hem, noch Panaetius en Antipater, eerwaardige filosofen, scheen iets nuttig te zijn, wat niet tegelijk eerlijk, en niets eerlijk, wat niet tevens nuttig is. Ofschoon deze begrippen door de wijsgeren onderscheiden kunnen worden, is het verderfelijk om in het leven de eenheid uiteen te rukken. Want als wij geboren zijn tot deugd of het in praktijk brengen van de deugd, volgt daaruit onmiddellijk dat hetgeen eerlijk is, ook het hoogste goed is, en daar het begrip 'hoogste goed' niet verdraagt dat er enig goed aan ontbreekt, is het noodzakelijk dat ook het nuttige er in besloten ligt. Daar komt nog bij dat, daar de nuttigheid volgens de natuur te werk gaat, elke ondeugd tegengesteld is aan de natuur en het zuivere denken, en dat ook het oneerlijke niet met het nuttige, noch het eerlijke met het onnutte tegelijk kan bestaan.

En werkelijk, er is geen verderfelijker mening het mensenleven binnengeslopen, dan die welke het eerlijke van het nuttige heeft gescheiden. Vanwaar immers komen de contracten, die te kwader trouw zijn gesloten, de valse getuigen, de ongeoorloofde woeker, betalingen van schuld met geleend geld, de kunst om gouden munten te vervalsen, besnoeiing van muntstukken, het komt alleen maar, omdat we bij het handeldrijven slechts letten op de voordelen, en dat we alles wat er gemeen, onrechtvaardig en vals in is, niet zien.

De koopman moet in de filosofie ver gevorderd zijn, die, ofschoon hij het onrecht voor de mensen verborgen kan houden, of die ongemerkt onrechtvaardig of misdadig kan zijn, of een schelm en een bedrieger zou kunnen zijn, toch niet, op hoop van profijt, afwijkt van het pad der deugd.

Maar wij willen volgens strengere normen handeldrijven, volgens de regels der Ouden.

Dezelfde Cicero oordeelt, dat hij onrechtvaardig en gemeen handelt, die om zijn waren duurder te kunnen verkopen, gebreken, die hij zelf wel kent, voor de koper verborgen houdt. De opvatting van Marcus Cato was, dat wie bij verkoop een gebrek heeft gekend, en er niet opmerkzaam op heeft gemaakt, de koper de schade moet vergoeden.

Zij willen dus, om het geval met een voorbeeld te illustreren, dat een huis met gebreken, gebouwd met slecht materiaal, bouwvallig, of doortrokken met een besmettelijke ziekte, aan hen die hiervan niet op de hoogte zijn, niet verhuurd of verkocht mag worden.

Ik zal nog duidelijker spreken: Als een eerlijk man uit Frankrijk in deze stad een grote hoeveelheid graan heeft aangevoerd, tijdens de ergste duurte, als deze man weet dat er nog meer handelaren uit Frankrijk vertrokken zijn met schepen volbeladen met graan, stellen de wijzen deze vraag: moet hij dit tot de burgers van Amsterdam zeggen, of moet hij stilzwijgend zijn lading zo duur mogelijk verkopen?

Diogenes Babylonius, anders een groot en ernstig Stoïcijn, ontkent dat hij verplicht is het te zeggen, want wie zwijgt en zijn lading verkoopt, handelt zonder misleiding, en doet niemand onrecht, omdat hij door het civielrecht niet wordt gedwongen te spreken.

Het tegenovergestelde heeft Cicero verzekerd, en met hem de zeer scherpzinnige filosoof Antipater, namelijk dat hij het niet mag verbergen, omdat men onder dit gebod staat dat men het algemeen welzijn niet mag tegenwerken, en dat men zich als mens jegens de medemens, en als burger jegens zijn medeburger verdienstelijk moet maken.

Als Cicero diegene brandmerkt, die achter houdt wat gezegd moet worden, wat denkt ge wel dat hij zou denken over die kooplieden, die bij de verkoop leugenachtige praatjes verkondigen? Immers, de grootheid van de mens, die naar het even beeld Gods geschapen is, wordt niet beter gesierd, dan door de waarheid, en een oprecht mens zal noch iets huichelen, noch iets verhelen, hetzij om beter te kopen, of te verkopen.

De merkwaardige uitspraak van een heiden luidde: de verkoper mag geen opbieder, en de koper mag niet iemand die het tegengestelde doet er bij betrekken, en beiden zullen als het tot een bespreking komt, niet meer dan eenmaal een prijs noemen.

Gij zult begrijpen, neem ik aan, dat niet alleen bij U, maar ook bij de oude Romeinen oprechtheid, eenvoud en eerlijkheid in hoge ere was, en dat zij list en bedrog haatten. En ofschoon het vaststaat, dat die in 't algemeen voor minder schandelijk worden gehouden, en daarom niet door wetten of het burgerlijk recht worden verboden, toch zult ge het met mij eens zijn, dat door de wet der natuur plechtig is vastgesteld, dat men niet arglistig, geveinsd en bedriegelijk mag handelen. Hoe bewonderenswaardig fijnzinnig en oprecht staat het bij Cicero, wanneer hij ontkent dat het een wijze geoorloofd zou zijn om een schipbreukeling de plank te ontrukken, waaraan hij zich eenmaal heeft

vastgeklampt; en als hij ontkent, dat een wijze, die onwetend vals geld heeft aangenomen, wanneer hij het naderhand bemerkt, dit als goede munt ter betaling mag aanbieden, of als hij zegt, dat een eerlijk mens, een koopman in goud, die doublé aanbiedt, ter kennis moet brengen dat het geen doubé maar werkelijk goud is, opdat hij niet voor een denarius koopt, wat er duizend waard is. Of als hij ontkent, dat wij beloften behoren te houden, die nadelig zijn voor hen aan wie ze afgelegd zijn. Kortom, hij wil dat voor alle kooplieden en zij die zich in het burgerlijk leven eerlijk bewegen, dit de enige regel moet zijn: dat wat nuttig schijnt niet oneerlijk mag zijn, of dat wat oneerlijk is niet nuttig mag schijnen.

Erasmus van Rotterdam, de onsterfelijke roem van ons Nederland, staat zo verbaasd over deze onkreukbaarheid ten aanzien van contracten, door deze heidense Cicero, dat het weinig scheelt of hij plaatst Cicero onder de hemelingen en onder de zielen der zaligen. Immers in het voorwoord van de Tusculaanse gesprekken roept hij als volgt uit: 'Hoe het anderen gaat weet ik niet, maar als ik M. Tullius lees, maakt hij een diepe indruk op mij, vooral waar hij handelt over de wellevenskunst, zodat ik niet kan twijfelen of in een gemoed dat dit heeft voortgebracht moet een zekere goddelijke vonk hebben gewoond. En dit mijn oordeel behaagt mij te meer, zo vaak ik in mijn hart overweeg hoe onmetelijk en onvergelijkbaar de goedheid van de eeuwige God is, die sommigen in de bekrompenheid van hun verstand zo zeer trachten te verkleinen. Waar de ziel van Cicero nu is (zo luiden de woorden van Erasmus) mag het menselijk oordeel misschien niet uitspreken. Mij echter (ik

spreek Erasmus' woorden uit, niet de mijne) zullen ze niet als tegenstander vinden, als zij hopen dat hij boven in de hemel in zaligheid leeft.' Aldus Erasmus, niet ik. Ik zal echter Cicero en Erasmus, door wie Cicero bijna tot een God wordt verheven, verder laten rusten, en wil voortgaan het beeld van de koopman te vormen met de aanwijzingen der wijsheid.

Daaruit zal hij leren, dat hij niet lichtvaardig iets moet beloven, omdat schade dan voor de hand ligt, hij moet vertrouwen, maar hij moet uitkijken op wie hij zijn vertrouwen stelt, hij moet niet alles kopen, opdat hij niet weldra met Castor⁺ gedwongen wordt om alles te verkopen, hij moet woekerwinsten, die tot verderf van de gemeenschap zijn verkregen, vermijden. ⁺Een berucht verkwister.

De wijsheid vermaant dat wij voorzichtig moeten zijn met het ondertekenen van schuldbekentenissen en schriftelijke contracten.

Ofschoon ge immers duizend waarborgen toevoegt en wettelijke restricties, waarmee de schuldenaar gebonden wordt, de doortrapte Damasippus zal met alles de spot drijven. Hij zal een wild zwijn worden, dan weer een vogel of een steen en als hij wil zal hij een boom worden, en voor het gerecht geroepen, zal hij lachen met andermans kaken.

En wiens taak is het, vraag ik U, om de vraag te behandelen of het vorsten en edelen geoorloofd is handel te drijven? De wijsgeer! Of het toegestaan is rente voor geleend geld te vragen? De wijsgeer! Of het geoorloofd is iets duurder te verkopen, dan ge het gekocht hebt? De wijsgeer! Wie geeft voorschriften over het geheel van de handel, wie onderscheidt de hebzuchtige van de vermogende, wie de armetierige van de rijke handel, wie brengt met voorschriften uit

het natuurrecht, het recht der heidense volken en het burgerlijk recht orde in het geheel? De politicus. En deze wordt door Aristoteles de leider en de bouwer van de filosofie genoemd. Wie geeft de kooplieden niet minder dan de rechtsgeleerden hun grondbeginselen: dat men oprecht moet leven, een ander niet kwetsen, ieder het zijne moet geven? Het is de ethicus. Wie leert in de ruilhandel van goederen tegen goederen of goederen tegen geld, of geld tegen geld, dat men rekening moet houden met zijn familieaangelegenheden? Wie verbiedt het vermogen uit te putten, schulden te maken en zijn geld en krediet te verbruiken? Het is de econoom! Aristoteles (en ik ken niemand die gezonder heeft gefilosofeerd), maakt tot werktuigen en metgezellen van de burgerlijke wijsheid: ervaring, geheugen, vindingrijkheid, scherpzinnigheid, oordeel en overleg. En juist deze zijn onderdelen en taken van de handel. De ervaring leert wanneer, tot welke limiet en waar men handel moet drijven. Het geheugen heeft de rekeningen van debiteuren en crediteuren in klinkende munt bij de hand. De vindingrijkheid velt een scherp oordeel over zaken en handel. De scherpzinnigheid bedenkt de middelen om winst te behalen, die verre zijn van sluwheid en kwalijke kunstjes. Overleg leidt en regelt de gehele koophandel. Oordeel geeft de raad om bij goederenruil te letten op de daden en de beslissingen van ervaren mannen, opdat we niet tot de waan zullen vervallen, dat wij het wel alleen weten, en bankroet gaan.

Ge hebt dus gehoord hoe nauw de koophandel verbonden is met de moraalfilosofie. Laten we nu eens letten op de speculatieve filosofie⁺. Een druk bezette koopman zal immers gauw geneigd zijn te zeggen, dat hij daar ook niet veel mee op heeft.

⁺Onder de speculatieve filosofie viel, zoals uit het vervolg zal blijken, ook de fysica, geografie enz.

Het is kooplieden eigen, dat zij dikwijls van verblijfplaats veranderen, en met een gemakkelijke beweegbaarheid hun onverzadigbare geest verplaatsen over alle streken der aarde, om daar heen te gaan waar de faam van een vruchtbaar of een zeer geprezen oord hen roept.

Er is geen streek zo onherbergzaam, zo verschrikkelijk gelegen, zo afschuwelijk van klimaat, waarheen hij niet uit zijn vaderland wordt gelokt op hoop van winst. De ligging van al deze plaatsen, de wegen, de vaargeulen, de kapen, de havens, in hoeverre men er voor op zijn hoede moet zijn, in hoeverre hij er binnen kan gaan, behoort men te weten. Dat alles kan uit de aardrijkskunde geleerd worden. Welke produkten uit iedere streek komen, de voordelen, de oogsttijden, kennen wij uit de werken van de kenners der natuur en van de schrijvers over de natuur. Zij leren, dat de Indiërs ivoor, de Arabieren wierook, de Perzen zijde, de Molukkers specerijen, de Amerikanen goud en zilver, de Chalyben⁺ ijzer, de Zweden koper, de Britten tin leveren. En daar het van belang is voor de koopman om alles wat hij koopt of op prijs stelt, te kennen, de natuur der dingen, het metaal, bomen, planten, specerijen, dieren, vissen, vogels, moet hij luisteren naar natuurkenners, die daar over handelen: Aristoteles, Theophrastes, Oppianus, Dioscorides, Plinius, en de polyhistor Solinus. De weg die gezocht werd door de Scythische Zee [Zwarte Zee] naar het Oosten, wordt alleen bij deze schrijvers duidelijk beschreven. Een plaats bij Plinius vormde het begin van deze belangrijke aangelegenheid, die tot nu toe onvermoed was, en werd de aanleiding tot deze grote ontdekkingsreis.

⁺Volk in Pontus, bekend om hun ijzermijnen en hun bewerking van staal.

Van wie hadden we moeten weten, dat Afrika zich ook naar het Zuiden uitstrekt, zodat men om Kaap de Goede Hoop heen kan zeilen, en vandaar naar Arabië, Egypte en Perzië gaan, dan uit dezelfde Plinius en Strabo! Wat heeft Columbus en Vespucci, de eerste ontdekkers van Amerika, het vertrouwen gegeven om de Oude Wereld te verlaten en op een nieuwe manier de steven naar het Westen te wenden? Bij Aristoteles, bij Plato en wellicht ook bij Seneca waren de betreffende plaatsen te vinden.

Bovendien zal een koopman van de sterrenkundigen leren, welke jaargetijden voor bepaalde plaatsen aantrekkelijk zijn, en welke hij moet mijden. Uit het firmament zal hij niet alleen het lengen en korten der dagen, maar ook op zee de juiste tijd kunnen vernemen, uit de Kleine Beer, of hij dicht bij het Noorden of de tegengestelde streek is, waar en hoeveel de magnetische naald afwijkt van het Noorden, en naar welke regels men die afwijking kan corrigeren.

En omdat hij nu eenmaal niet kan varen zonder wind, zee en vloed, zal het nuttig zijn de bijzondere winden te kennen van de afzonderlijke landstreken en zeeën, zoals men moet letten op de Notus van de Adriatische Zee, de Boreas van Duitsland, de Circius van Gallië, de Japyx van de stranden van Calabrië, de Sirocco van Apulië, de Sciron van Athene, die enigszins afbuigt van de Argeste, waarover Aristoteles handelt in zijn meteorologische werken. Het zal een koopman ook nuttig zijn te weten, welke zeeën stormachtig zijn en op welke tijdstippen, welke onveilig zijn door klippen, welke meer, welke minder, welke sneller, welke langzamer, welke nooit onstuimig zijn, hoe gevaarlijk het voorbij varen van de Kaap van Zuid Afrika is, hoe

moeilijk de overtocht uit de havens van China naar Japan is, hoe gevaarlijk voor de zeevarenden de zee-engten van de Baltische Zee zijn, en welk een sterke ebstroom in de Golf van Mexico van het vasteland komt. Dit kan men ook bij de filosofen vinden, dat de oceaan door een voortdurende golfstroom naar het Westen bewogen wordt, en daardoor kan men van hieruit sneller naar de Nieuwe Wereld varen, dan vandaar uit naar de Oude terugkeren. Ook over de beweging van de zee van het Noorden naar het Zuiden wordt in onze scholen veel gesproken. Ze wordt in de Middellandse Zee waargenomen, waar de Zee van Azow door de Cimmerische Bosporus naar de Zwarte Zee stroomt, en vervolgens door de Thracische Bosporus naar de Propontis [Zee van Marmora] en van hier door de Hellespont [Dardanellen] naar de Aegeïsche Zee.

Om maar niets te zeggen, over de vreemde beweging, die wordt waargenomen in de Adriatische Zee naar de kust van Dalmatië, Istrië en Illyrië tot aan de uiterste stranden van Venetië, waar de golfstroom naar het zuiden in de richting van Flaminia⁺ beweegt, later enigszins naar het Oosten afbuigt, zodat ze duidelijk in een kring schijnt rond te draaien, naar men meent door de botsing met de kust.

⁺District in Umbrië, met als hoofdstad Ravenna

En over de dagelijkse eb en vloed van de zee, die wonderen der natuur zijn, kan eigenlijk alleen een filosoof handelen. Voorts, en ik veronderstel dat dit niemand van U onbekend is, hoe nuttig is het dat de rondtrekkende koopman verschillende talen kan spreken en zich aan kan passen aan de zeden en gewoonten der verschillende volken. Als hij de Grieken wil bezoeken, moet hij spreken met de mond van Cecrops,⁺ onder

⁺Stichter van de citadel van Athene, eerste autochthone koning van Attika, tegelijk stamheros.

Venetianen, Etrusken, Liguriërs, Spanjaarden, Fransen zal het hem goed te pas komen het Latijn te hebben geleerd. Als hij het plan heeft de Arabieren, de Perzen, de Syriërs, de Meden, de Indiërs te bezoeken en het hele Oosten te doorkruisen, is het van groot belang Arabisch te kennen. Het is bekend, dat dit alles op de scholen wordt geleerd uit Latijnse, Griekse en Arabische boeken. Werkelijk, de koopman kan niet in het buitenland leven als hij zich niet weet aan te passen aan de gewoonten en zeden der volken. Daarom moeten de meest beroemde schrijvers geraadpleegd worden, die leren dat men zich in Egypte van bonen moet onthouden, dat men in Arabië met een stok moet wandelen, in Perzië alleen gezalfd aan tafel mag aanliggen, in Duitsland de gastheer met eerbewijzen moet behagen, dat de Grieken zeer belust zijn op nieuwtjes, dat de Spanjaarden gewichtig doen en een onrustige geest hebben, dat de Italianen een belediging niet spoedig vergeten, dat de Fransen zeer beleefd en galant zijn, dat de Engelsen joviaal zijn, de Phoeniciërs bedriegelijk, de Allobrogen onbetrouwbaar. Als de koopman in de vreemde dit niet weet, zal hij dikwijls met schade en schande wijs moeten worden. Maar het lijkt me dat ik voldoende heb aangetoond hoe groot de verwantschap is tussen de wijsgeren en de kooplieden en hoe groot de betekenis is van de letteren en de wetenschap voor het handeldrijven, waarbij zoveel luister, waardigheid en waarde van die wetenschappen komt, als het eeuwige boven het vergankelijke, de goederen van de geest boven het aardse stof gaan.

Blijft over, om hen te beantwoorden, die om dit zeer prijzenswaardige begin te beschimpen uitroepen: Mercurius heeft niets met Pallas gemeen, de Muzen

zijn afkerig van het geraas van de markt, ze ontvluchten de lawaaiërige stad, ze beminnen hun eenzame oorden en de alleenspraken. Hier wordt alleen maar gedacht aan het vergroten van het vermogen en heeft men niet de geduldige oren, die zich lenen tot de geest van de cultuur.

Alsof het verboden zou zijn dat de grote steden geboeid worden door de gesprekken der geleerden, of dat ze alleen zouden mogen luisteren naar schertsend gepraat of lichtzinnige onderwerpen.

Hun wil ik voor het ogenblik antwoorden, dat zij verkeerd filosoferen, die de wetenschappelijke studie willen weren uit de handelssteden, om de reden, dat ze vol zijn met handeldrijven. Juist om die oorzaak moet er plaats zijn, zodat wanneer de oren door het lawaai der handelaren vermoeid zijn, ze een ogenblik rust zullen krijgen en men door een onmatige zorg voor het geld beteugeld wordt door de overpeinzing van verhevener dingen. Men kan in alle zaken zich beter bewegen, als men de wetenschappelijke rust der Muzen op juiste wijze weet te gebruiken.

Ja, ik beweer zelfs, wanneer het licht der letteren zich voegt bij buitengewoon schitterende rijkdommen, dan ontstaat er iets goddelijks en iets bijzonders. Immers, alle boeken zijn er vol van, de Oudheid is vol voorbeelden waaruit blijkt dat in die tijden de allerwijste mannen hebben uitgemaakt dat juist de rijkste steden de scholen, de geleerden, de bibliotheken en andere werktuigen van de wetenschap, niet kunnen missen. Athene, de hoofdstad van Griekenland, was niet alleen rijk door de grote menigte kooplieden, maar ook door geleerden en wetenschap.

Tarente, Rhegium, Napels zijn stapelplaatsen van

rijkdommen, maar ook van de Griekse kunsten en wetenschappen, Capua, Antiochië zijn beroemd geworden niet zozeer door de veelheid van burgers, de kracht van de vloot en koopwaar, dan wel door die wetenschappen, waardoor de jeugd tot het ware mens-zijn gevormd pleegt te worden. Marseille, de Narbonse havenstad in Frankrijk heeft vroeger gebloeid door de studies van taal en wetenschap zo is bekend uit Strabo en Tacitus.

En kon Rome, de godin van landen en volken, niet tegelijk denken aan de verovering van de aarde en van de barbarij, tegelijk een leger organiseren en regels voor de welsprekendheid schrijven? Tegelijk een dictator aan het hoofd van de legioenen stellen en de redenaars op het spreekgestoelte aanhoren? Zodat het mij toeschijnt dat zij een verkeerde rekening opmaken, die wegens de grote toeloop van verschillende naties, de schoonheid der wetenschap en alle hogere wetenschappelijke vorming uit de steden willen weren. En als zij door hedendaagse voorbeelden meer overtuigd worden, laten zij dan naar de Venetianen kijken, in wier prachtige stad het rumoer der kooplieden, het gebruik van de Adriatische Zee, of het gebruik van de leeuw (die zij in hun wapen voeren) de openbare welsprekendheid toch niet overstemmen.

Parijs schuimt, woelt, stinkt van de mensen. Toch achtte Karel de Grote en vele eeuwen na hem Frans I, het niet ongepast, dat de majesteit van de koninklijke troon verlicht werd door de glans der geleerden, noch achtten zij het ongepast dat de geleerde disputen van de Sorbonne vermengd werden met het gekrakeel der kopers en verkopers.

In Keulen, Wenen, Praag, Rostock, Frankfort, Gd-

nia, Bordeaux werd de roemrijke naam gelijkelijk zowel door de kooplieden als door hoogstaande studie aan de scholen verworven.

Als het geoorloofd is terug te keren tot de tijden der Ouden: Solon, de voortreffelijke wetgever der Atheners, behoorde tot de kooplieden, ook Thales was een koopman evenals Socrates, de allerwijste, naar het orakel van Apollo. Zelfs Plato (getuige Plutarchus in zijn leven van Solon), heeft tijdens de goddelijke overpeinzingen van de geest, met oliekoop naar Egypte geld verdiend. Op hun gezag mag de koopman gerust minder zwaar laten wegen wegen wat Gregorius, Chrysostomus, Augustinus en Cassiodorus zo scherp tegen de kooplieden hebben geschreven.

Omdat het zo gesteld is prijs ik de stad Amsterdam gelukkig, omdat het daar geoorloofd is dat de kooplieden filosoferen en de filosofen handel drijven.

Nadat immers door de zeer wijze bestuurders was geijverd voor alles wat de waardigheid kan sieren en de duurzaamheid van de prachtige stad kan helpen, nadat zij de stadsgrenzen hadden uitgebreid, torens hadden gebouwd, havens gegraven, met vloeden de verstverwijderde landen hadden bezocht, eerst het Oosten en spoedig daarna het Westen met wapens beoorloofd, en onder aanvoering van de onoverwinnelijke vorsten van het huis Nassau, samen met de verbonden steden de zeer machtige vijanden uit de gebieden der voorvaderen hadden verdreven, hebben zij ten slotte ook de taak ter harte genomen om deze stad een waarlijke en duurzame roem te schenken uit de eeuwige waarde der letteren, uit de beschaving der geleerden en de voorrechten der wetenschap, opdat deze stad, die bijna een toevluchtsoord van de gehele wereld is,

dit ook van de wetenschap waagt te worden, en de stad, die de schatkamer van bijna geheel Europa is, nu de schatten der wijsheid zal openen; opdat zij, die de hoedster is van allerhande koopwaar, nu de voorraadkamer zal zijn van onderwijs, kunsten en wetenschappen. Zij bezat reeds veel dat de vreemdelingen bewonderden, maar nu is er iets dat zij zullen prijzen. De Duitsers, de Britten, de Schotten, de Cimbren hebben verbaasd gestaan over de luister der gebouwen, over de lange kaden waar de schepen liggen, over de ruime, machtige stad, zo rijk aan alles wat de natuur heeft verschaft of de kunst heeft gewrocht en nu zullen zij ook bemerken dat er een duurzame grond is gelegd door onderricht en onderwijs van de filosofie en letteren.

En er zullen onder hen zijn, die dat laatste boven het eerste zullen prefereren, omdat het eerste van de fortuin schijnt af te hangen en het laatste een resultaat is van wijs inzicht, omdat het eerste een prooi wordt der jaren en van de tand des tijds, terwijl de vruchten van het laatste van dien aard zullen zijn dat zij de heugenis van eeuwen zullen doorstaan, door het nageslacht geeerd zullen worden en tot in eeuwigheid zullen duren. Daarom, opdat mijn rede terug zal keren tot waar ze is begonnen, wil ik U toespreken, hooggeëerde bestuurders van deze stad. Biedt Uw helpende hand en bescherming aan de pas gestichte school, die vandaag haar geboorte aan U opdraagt. Verdedigt haar, ja helpt haar vooruit, niet zozeer hen, die gij met een uitstekende beloning hierheen hebt geroepen, maar vooral de voortreffelijke wetenschap, zonder welke een stad te weinig versierd en te weinig toegerust ooit was of zal zijn.

Wij hebben gezien hoe gij Mars door Uw schatten hebt bewapend, de Spanjaard heeft het gemerkt, beroofd van schepen, van goud, van land, zelfs daar waar we meenden dat er geen land meer was. Ontvangt nu Minerva, die godin van wetenschap, beschaving en wijsheid binnen uw poorten en muren, niet opdat ze oorlog zal voeren, maar opdat ge haar hoort spreken over de oorlogen van de Ouden, niet opdat zij rijken en steden zal verwoesten, maar opdat zij leert door welke besluiten zij zijn opgekomen en weer te niet gegaan, niet opdat zij zelf de zaken der Romeinen en Grieken behartigt, maar daarover spreekt, niet opdat zij leert hoe Uw burgers handel moeten drijven, maar hoe zij wijs kunnen zijn. Opdat zij nader leren welke plaatsen zij moeten bereizen, met welke winden zij moeten zeilen, naar welke hemelstreek zij zich zullen verplaatsen, welke verre volken zij zullen bezoeken, welke waren zij zullen kopen, en met welke trouw en oprechtheid zij hun rijkdommen behoren te vergroten.

Gij treedt in de voetsporen van zeer beroemde koningen, keizers en vorsten. Gij hebt uw burgers een bibliotheek geschonken met een schat aan uiteenzettingen en gedachten, evenzovele leraren van wijsheid en waarheid. Bovendien hebt gij hun professoren gegeven, die in *eigen* persoon moeten verkondigen wat in deze boeken vervat is aan juiste, waarachtige en vruchtdragende ideeën.

Dank betuig ik U namens deze stad, namens de Kerk, de burgers en de bezonnen jeugd. Zij allen zullen, als zij hun rijkdom kennen, instemmen met hetgeen ik gezegd heb. Als ze de rijkdom nog niet kennen, zullen zij binnenkort leren hoe belangrijk het is tegelijk

met de wetenschap, de deugd ingedronken te hebben. En gij, edele, zeer geachte en geleerde toehoorders, hetzij gij burgers zijt of vreemdelingen, begunstigt met Uw geest en met Uw woord deze Illustere school. Hier zult gij, wanneer ge Uw werk volbracht hebt Uw geest kunnen verkwikken, en troost vinden wanneer ge terneer geslagen zijt, hier zult ge, als ge een onverwachte winst hebt behaald Uw geest kunnen matigen voor al te grote vreugde, hier zal de overmoed bij het handeldrijven tegemoet worden getreden met voorzichtige vrees, de vrees zal beteugeld worden door zelfvertrouwen, het vertrouwen zal door kennis beheerst worden, en de kennis door een goed geweten.

Wanneer ge huisvaders zijt, zo zal het mij een vreugde zijn om mij verdienstelijk te maken voor Uw kinderen. Als ge geen huisvaders zijt, dan doe ik het voor U zelf.

Wij zijn immers hiertoe geboren, hiertoe opgevoed en hiertoe geroepen, dat hetgeen wij geleerd hebben, niet alleen het onze zij, maar ook van anderen. Weet dat ge eerst dan vorderingen hebt gemaakt, als ge geleerd hebt waardering te hebben voor de wetenschappen en hun professoren!

Tot nu toe hebt ge U toegelegd op het vergroten van Uw bezittingen, in Uw landstreken hebt ge hele meren drooggelegd, over de oceaan hebt ge beheerders gezonden. Overal staan Uw gebouwen, landhuizen, boerderijen langs de oevers der rivieren. Leert nu dat de wijsheid nog groter en ruimer is, omdat zij al het goddelijke en menselijke, het verleden en de toekomst, de hemel, de aarde en de zeeën omvat.

In Uw huizen stelt ge de praal van allerlei kostbaar-

heden ten toon, maar kostbaarder is het huisraad van de letteren en wijsbegeerte, waarin heerlijker dan in goud, zilver en allerlei edelstenen de geboden van de deugd en de oprechtheid schitteren, waarvan de waarde wordt verhoogd door het feit, dat dit sieraad niet door de fortuin wordt gegeven, maar dat een ieder de wijsheid aan zichzelf te danken heeft, en deze kostbaarheden niet door kwalijke praktijken heeft verworven.

Als ge de menigte en verscheidenheid van de koopwaar, die in deze stad wordt aangevoerd, aanschouwt, ziet ge slechts kleine, van hun plaats gerukte deeltjes der natuur. Maar als de filosofie verschijnt, zult ge een zeer getrouw beeld van de gehele natuur aanschouwen.

Ge meent, dat ge een grote prestatie hebt geleverd, als ge gedurende vele jaren Gallië, Duitsland, Spanje, Afrika, Indië hebt bereisd en dat op zeer vermoeiende en door gevaren omgeven reizen.

De geest van de wijsgeer ziet dit alles zó voor zich, hij laat zijn oog erover gaan, hij bereist alles veel vlugger dan zelfs de zon, en hij bereist het zo vaak hij wil, veilig voor alle gevaren.

Thans wil ik U vragen, en zelfs tegen Uw wil zou ik de bekentenis willen afdwingen, of ge de filosofie niet van harte zoudt begeren, die zo profijtelijk, zo winstgevend, zo nuttig is. Ik geloof dat ge dit bevestigend zult beantwoorden. En hoe zou zij niet profijtelijk kunnen zijn, die een vruchtbare kennis van alle dingen verschaft, hoe zou zij niet winstgevend kunnen zijn, die het licht aan de geest, de heiligheid aan de wil, orde en rust aan de hartstochten verleent. Als de wijze deze rijkdommen bezit, is hij niet minder rijk dan gij, niet

minder luisterrijk dan gij. En waarlijk wanneer terzake kundige taxateurs de landerijen en akkers hoog waarden, omdat zij menen dat aan deze bezittingen minder schade toegebracht kan worden, hoe hoog zult gij dan de wijsheid moeten schatten, die U niet door brand kan worden ontnomen, noch door schipbreuk te niet kan gaan, want de wijsheid blijft ongeschokt, zelfs onder alle beroeringen en onlusten der koninkrijken.

Gij tenslotte, jongelingen en jonge mannen, die hier aanwezig zijt, troost en liefde van uw ouders, hoop van deze stad, geleerd nageslacht, brengt tot deze school ook een geest, die begeert te worden onderwezen met voortreffelijke oefeningen, en die gelaafd wil worden met de verfrissende drank der wetenschap.

Ge zult eerst dan groot en wijs zijn, als ge behagen begint te scheppen in de oudste en eerste ontdekkers der wijsheid, Plato en Aristoteles, met wier ernstig onderwijs, gij niet alleen Uw verstand zult ontdoen van het verachtelijke stof der onwetendheid, maar waardoor ge ook Uw vijanden: toorn, begeerte, hartstocht, overmoed, eergierigheid en verkwisting zult overwinnen, en dit des te glorieuser omdat het hoger is zich zelf dan anderen te regeren.

Geloof niet in dat leven, dat ge uit de lucht inademt, maar dat ge uit de studie verkrijgt. Acht het ook niet het mooiste, dat ge schittert door goud en zilver, maar door het licht van kennis. Terwijl anderen hun geld tellen, en op de weegschaal wegen, doet gij dat met de woorden en gezegden der wijzen. Terwijl anderen koper, peper, vlas wegen, doet gij dat met de waarden der filosofen, terwijl anderen rondreizen, op de zeeën heen en weer geslingerd worden, of de wreedheid der

rovers aan den lijve ondervinden, laat gij veilig thuis Uw geest weiden in de werken van beroemde schrijvers, en wanneer de stoutmoedige zonen van Neptunus de buit van de Morinen⁺ binnenbrengen, keert gij U tot de denkbeelden van geleerde mannen, die zij aan het nageslacht hebben nagelaten, tot Uw eigen nut, vooral ook tot Gods eer, en het welzijn van het vaderland en de Kerk.
Ik heb gezegd.

⁺Volk wonende aan Het Kanaal in de buurt van Duinkerken, beter bekend als Duinkerker kapers.

Register

Wanneer de Nederlandse benaming weinig afwijkt van de Latijnse, is alleen de laatste opgenomen

Achaia 45
 Achilles 12
 Adriaticus 42, 43, 45, 78, 79, 82
 aegaeus 43, 79
 aegina 34
 aegyptus 42, 44, 46
 Africa 42, 43, 49, 78, 87
 Agnietenkapel 7
 Aitzema (L. van) 14
 Aken 39
 Alexandrië 38
 Allobroges 44, 80
 Americanus, America 41, 42, 77, 78
 Amstelodamum 5-27, 29, 38, 46, 61, 72, 83
 Andromache 29, 60
 Anglus 44
 Antiochia 45, 82
 Antipater 37, 38, 71
 Antwerpen 8
 Apollo 46, 83
 Apulia 42, 78
 Arabia 42, 43, 44, 77, 78, 80
 Argestes 42, 78
 Aristippus 36, 69
 Aristoteles 40, 41, 42, 50, 61, 63, 76, 77, 78, 88 (zie ook Peripateticus)
 Arminianen 9, 14
 Arnim (J. von) 33
 Atabulus 42
 Athenae 29, 32, 42, 45, 46, 61, 64, 78, 79, 81, 83
 Atriden 12
 Attika 79
 Augustinus 15, 46, 83
 Azow, Zee van 79

Baerle sen. (Casp. van) 8
 Baerle (Jac. van) 8
 Balthicus (Baltische Zee) 43, 79
 Barbarus 32, 45, 64
 Bas (Theod.) 22
 Bazel 14
 Batavia 39
 Beemster 49
 Bern 14
 Bertius (Petr.) 9, 12
 Bias 32, 64
 Bicker (Andr.) 22

Blaeu (Joan.) 5, 29
Blom (N. van der) 19
Boiohaemus 46
Bordeau (Burdegala) 83
Boreas 42, 78
Bosphorus 43, 79
Brantius (Jan.) 12
Britannus 41, 47, 77, 84
Brugge 9
Brugmans (H.) 16
Burdegala (Bordeau) 46
Buyserius (Wilh. Ant.) 18

Caen 11
Caesar (Jul.) 32, 64
Calabria 42, 78

Capua 45, 82
 Carolus Magnus 46 (Karel de Grote)
 Cassiodorus 15, 46, 83
 Castellio (Seb.) 16
 Castor 40, 75
 Cato (Marcus) 38, 72
 Cecrops 43, 79
 Chalybes 41, 77
 China 79
 Christianus 37, 71
 Chrysippus 36, 69
 Chrysostomus 15, 46, 83
 Cicero 15, 16, 36, 37, 38, 39, 40, 67, 70, 72, 73, 74, 75
 Cimber 47, 84
 Cimmerius 43, 79
 Circius 42, 78
 Cleanthes 33, 36, 65, 69
 Colonia (Keulen) 46
 Columbus 42, 78
 Coornhert (Dirk Volk.) 15, 16
 Crates 36, 69
 Croesus 34, 67
 Cynosyra (Kl. Beer) 42

Dalmatia 43, 79
 Damasippus 32, 40, 64, 75
 Dardanellen (Hellespontus) 79
 Den Briel 8
 Diogenes Babylonius 38, 72
 Diogenes Laertius 31
 Dioscorides 42, 77
 Dordrecht 10
 Duinkerken 89
 Duisburg (Jan van) 19
 Duitsland, Duitsers 78, 80, 84, 87

Eerdwijns (Cornelia) 8
 Egypte 78, 80, 83
 Elias (J.E.) 7
 Engelsen 80
 Epictetus 36, 69
 Episcopus (Sim.) 13
 Erasmus Roterodamus 10, 15, 39, 40, 74, 75
 Etrusken 80
 Europa 28, 47, 58, 84
 Euxinus 43

Flaccus, zie Horatius
 Flaminia 43, 79
 Fortuna 36, 70
 Franciscus I (Frans I) 46, 82

Francofurtum ad Viadrum 46, 82
Frankrijk, Fransen 13, 72, 80, 82 (zie ook Gallia)
Frederik Hendrik 29
Fruin (Rob.) 16

Gallia, Gallus 32, 38, 42, 43, 44, 45, 49, 64, 78, 87
Gedanum (Gdynia) 46, 82
Genève 14
Germania (Germanicus) 42, 44, 47, 49
Graecus 32, 43, 44, 48, 61, 63, 64, 79, 80, 81, 82, 85
Graef (Jac. de) 22
Gratianus 46
Gregorius 15, 46, 83
Groenewegen (H. IJ.) 9
Grotenhuys (Jan.) 22, 49
Grotius (Hugo) 7, 8
Gustaaf Adolf 11

Hecuba 29, 60
 Helicon 7
 Hellespontus 43, 79
 Hetruscus (Etrusciër) 43
 Hispania 43, 44, 47, 49
 Homerus 31, 63
 Hooft (P.C.) 7, 12
 Horatius (Quintus H. Flaccus) 32, 64
 Huygens (Constantijn) 13

Illyria 43, 79
 India 41, 43, 49, 77, 80, 87
 Istria 43, 79
 Italus 44

Janus 32
 Japonia 43, 79
 Japyga 42, 78
 Joden 14
 Jupiter 31, 32, 63, 64

Kaap de Goede Hoop 78 (Promont. Bonae Spei)
 Kanaal, Het 89
 Karel de Grote 82 (Carolus Magnus)
 Keulen 82
 Kranenburg 39

Lacaedemon (Spartaan) 29, 61
 Laco 34, 67
 Lampis 34, 67
 Lapithae 12, 29, 60
 Latinus 43, 80
 Le Cosquino de Bussy 17
 Leendertz Wz. (P.) 8
 Leiden 8, 9, 10, 11, 13, 14
 Ligurens 43, 80
 Lucianus 32, 64
 Luna 30, 62
 Lutetia Parisiorum (Parijs) 46
 Luthersen 14

Maecenas 17
 Maeotis 43
 Marcus Cato, zie Cato
 Marmora (Zee van) 79 (Propontis)
 Mars 29, 47, 59, 85
 Marseille 82
 Martialis 40
 Massilia (Marseille) 45
 Mediterraneus 43
 Medus 43, 80

Mentes 31, 63
Mercurius 28, 33, 44, 58, 62, 64, 80
Mexicanus 43, 79
Middellandse Zee 79
Minerva 29, 47, 59, 85
Moluccanus 41, 77
Morinus 50, 89
Muider Kring 19

Narbonensis 45, 82
Nassovia 46, 83
Neapolis 45, 80
Nederland 74
Neptunus 30, 50, 62, 89
Nieuwe Tonge 9
Notus 42, 78
Numa 34, 67
Nyhusius (Barthold.) 11

Oetgens (Ant.) 22
Offerhaus (J.) 17
Oppianus 42, 77

Oxenstierna 11

Pallas 28, 31, 44, 58, 63, 80

Panaetius 37, 71

Pannonia 46

Parijs 82

Paulus 16

Peliden 12

Peripateticus 34, 67 (zie ook Aristoteles)

Persus 41, 42, 43, 44, 77, 78, 80

Phoebus 28, 58

Phoeniciërs 80

Plato 42, 46, 50, 63, 78, 83, 88

Plautus 30, 62

Plinius 42, 77, 78

Plutarchus 32, 46, 64, 83

Plutus 28, 58

Poenus 44

Pontus 43, 77

Poll (Herm. van der) 7

Praga 46, 82

Priene 32, 64

Promontorius Bonae Spei 42 (Kaap de Goede Hoop)

Propontis 43, 79

Purmer 49

Pythagoras 31, 63

Quirites 38

Ravenna 79

Remonstranten 10, 12, 14

Remonstrantie 9

Rhegium 45, 81

Rhodes 38

Rogge (H.C.) 19

Roma 29, 45, 82

Romanus 32, 48, 61, 64, 73, 85

Rostochium 46, 82

Sabaeus 41

Sayon (Barbara) 9

Schaffhausen 14

Schermer 49

Scholten (Paul) 5

Sciron 42, 78

Scotus 47, 84

Scytische Zee (Zwarte Zee) 42, 77

Seneca 42, 78

Septentrionalis 42, 43

Sina (China) 43

Sirocco 78

Slaak 29
Sladus (Matth.) 10
Socinianen 14
Socrates 36, 46, 69, 83
Solinus 42, 77
Solon 32, 46, 64, 83
Sorbonne 46, 82
Spanje, Spanjaard 80, 85, 87
Spartanus 32, 64
Stichus 30, 62
Stobaeus 33
Stoett (F.A.) 8
Stoicus 34, 38, 66, 72
Strabo 41, 42, 45, 78, 82
Suecus (Zweed) 41
Syrus 43, 80

Tacitus 45, 82
Tarentum 45, 81
Telemachus 31, 63
Temese 31, 63
Thales 46, 83
Theophrastus 42, 77
Thracia 43, 79

Tullius, zie Cicero

Ubii 46

Umbrië 79

Uytenbogaert (Joh.) 13

Vandalus 46

Venetia 43, 45, 79, 80, 82

Venus 30, 62

Vespucius 42, 78

Vienna 46

Vistula (Weichsel) 46

Vlattenus (Joan.) 39

Vondel (J. van den) 7

Vorstius (Conr.) 9

Vossius (Ger. Joan.) 5, 7, 11, 14

Vulcanus 30, 62

Wenen 82

Wiarda (J.) 16

Worp (J.A.) 8

Zaltbommel 8

Zeno 36, 69

Zwarte Zee 77, 79

Zweed 77

Zurich 14

Zwitsers 14